

POLGÁR ERNŐ

„ITT SZÜLETTEM, EZ A HAZÁM!...”

(Fejezetek Bácsalmás történetéből)

Kisregény

**Közreadja a Humanista Írók Társasága
Budapest, 2017.**

Emlékfám elültetése Bácsalmáson 2011. október 21-én
a Fiedler Közösségi Ház előtt, a Gróf Széchenyi u. 70-es számú házzal szemben történt.

http://www.bacsalmas.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=127&Itemid=27
<http://www.bacstudastar.hu/helytorteneti-dokumentumok>
https://hu.wikipedia.org/wiki/Polgár_Ernő

A XX. század, ahonnan érkeztünk, több rossz embert csinált, mint amennyit elpusztított.

Ahogy éltünk, már nem lehet, ahogy kellene, még nem tudunk.

(Polgár Ernő)

Otthon, amikor családi fényképeket nézegettem, melyek sárgák és élettelenek voltak, mint a földre hullott őszi levelek, a bácsalmási gyermekkor és a múlt délvidéki szereplői mindig oly távolinak látszottak a megállíthatatlan időben, mint a nyugvó nap a horizont mögött. Álarc takart el mindent: a szereplőket, a díszleteket, a jelmezeket, az emlékeket, önmagamot.

Csak a tudattalan őrizte titkaim, mint a hold a fényt, amikor a nap már pihenni tért a látóhatár peremén.

A gyermekkor fényes deszkáin álltam egyedül. Nem peregtek az események. Az élők birodalmában, ami előttünk van: titokzatos, amit magunk mögött hagytunk: áthatolhatatlan esőerdő. S ha a gyermekkor tisztására mégis visszatalálunk, a múlt fénye járja át az erdőt, mely fákkal, virágokkal, tündérekkel, démonokkal, jóságos lényekkel és ragadozókkal teli. Folyók, vizek, égbe törő csúcsok és mély szakadékok között.

*

Amikor gyermek voltam, anyám minden nap elküldött a bácsalmási templomba ministrálni. Térdeltünk az oltár előtt, és latinul felelgettünk a szentmise megfelelő részeire Varga és Medgyessy tisztelendő urak örömeire, de egyszer csak a Vatikán bölcs bíborosai mindent megváltoztattak. A híveknek hátat fordító, latinul miséző pap nézzen szembe a hívekkel! Beszéljen a nyelvükön! S ne fordítson hátat a vele együtt imádkozóknak! Kerüljön közelebb isten követőihez!

Azóta az orvosok a latin nyelv lángjának fáradhatatlan őrzői, mint a perzsa Zarathusztra követői, akik még ma is őrzik a Dárius palotáját perzselve elpusztító tűz fáklyányi lángját, amelyet Perzsepolisban, Nagy Sándor parancsára, részeg katonák csiholtak.

Így emlékeznek ma Iránban a régi dicsőség letűnt korszakára.

- Requiem familiaris. Requiem pro mater - rakosgatom magamban a holt szavakat, amikor Bali szigetén a balinéz pincérnő befejezi a felszolgálatot. Finomnak, melegnek, simogatónak vélt kezének mozdulatai láttán: anyám keze jut eszembe.

Azon a forró, júniusi, bácsalmási délutánon anyám a kertre néző nyitott verandán üldögélt, kezében egy nekem címzett levelet szorongatott. Apám a hűvös szobában szunyókált, ahogy a bácsalmási családok tagjai tették évszázadokon át a délutáni forróságban, s hallotta, hogy csönget valaki, de nem ment kaput nyitni, mert a látogató beengedése anyám reszortja volt. A ki tudja, hányadik csengőszóra apám mégiscsak fölkel, és kicsoszogott a házból.

- Elaludt! Hát persze, gondolhattam volna, hogy ezért nem hallja! - nézett a szendergő anyámra.

- Jövök - szólt a kapu felé, majd beengedte a postást. Ott az udvaron átvette a nyugdíjat, majd elindult visszafelé a házba.

- Margit, megjött a nyugdíj! Hallod? Itt a nyugdíj végre! Betegyem a helyére a viaszosvászon alá?

De anyám nem válaszolt. Csukott szemmel, némán ült a karosszékekben.

- Margit! - érintette meg apám a vállát. S ekkor anyám keze lehullott az öléből, kezéből kiesett a levél.

- Uramisten! - villant át apámon a felismerés -, de hiszen már nem is... - kimondani sem merte.

Édesanyám örökre elszenderült. Keze még meleg volt, lelke végtelen útra kelt, s a levél, mely nekem szólt: megcímelve, fölbélyegezve ott hevert a földön.

Drága Fiam! Nagyon örülök, hogy hazajöttök a születésnapomra. A szobátokat már elkészítettem. Alig várom már, hogy lássam az unokáimat. Orsolyának túróskalácsot sütök, mert azt szereti, Péternek madártejet főzök. Szerelmes felednek és Neked, fiam, meggyes-mákos rétest. Már csak néhány napot kell várni és találkozunk. Ne hozzatok semmit, ide mindig üres kézzel gyertek! Nekünk mindenünk megvan és az a legnagyobb ajándék, amikor hazalátogattok. Mindig átölelve Benneteket!

Drága Mama! Utolsó leveledet megkaptam, mely ott hevert a földön, a verandán. Ez számomra nemesebb, mint a gyémánt, fénylőbb, mint a címer, drágább, mint bármely kincs. Belőle olyan szeretet árad, mely egész életemet átmelegíti, fénye messzebbre világít, mint a széki Forrók régmúlt és a feledés lomtárában porosodó tettei.

Kezed mennyi szeretetet adott! Amikor kisfiú koromban pólyáztál, fésültél, simogattál, etettél, ápoltál, elaltattál. Fél évszázad múltán is élénken emlékszem, amint a ház előtt állva integettél, s én egyedül indultam óvodába. Akkor még nem kellett kísérgetni a gyerekeket, alig volt forgalom az utcán. Egy-egy lovasszán csilingelt az utcákon. Egyikükre felkapaszkodtam, s integető kezed egyre távolodott tőlem. S még hallottam a hangodat:

- Ma jön a Mikulás! Biztos hoz neked valamit!

A kéz, édesanyám keze most is melegít. Itt, Bali szigetén, az asztalnál, a reggel mély csöndjében most is hallom a hangját: „Fiam” - s a kéz mintha megérintené arcomat.

*

Az emberek jobban hisznek a szemüknek, mint a fülüknek.

Nekem akárhogy mesélték a kitelepítések, a deportálások kálváriáját: mindig hiányérzetem támadt. Hallották nem emlékeznek mindenre még gyerekek voltak S a változatok tovább sorolhatók.

Szeretteim közül többen túlélő szemtanúi voltak a XX. századnak, mely tudathasadásával hívja fel a Talmud szerint mindig igazságos utókor figyelmét arra, hogy az emberiség történelme a terheltség génjeit hordozza. Hogy lappangó korszakok után elemi erővel törhet újra és újra felszínre a történelem skizofréniára való hajlama, mint a dühös vulkán kitörése Krakataunál: Jáva és Szumátra szigetei között. Amikor a sötétség szállt a földre.

A nap sem bírta jó szándékkal, pedig mint máskor, erejének megfeszítésével világított.

Embert annyit marhavagonban még össze nem zsúfoltak, mint a második évezred utolsó századának első felében! Zsidók millióit vasúti szerelvényekbe terelve szállították koncentrációs táborokba, hogy elégessék őket. Majd az első világháború befejezetlensége miatt kitért második világméretű „schub“ után újra parányivá zsugorított Magyarországról telepítették ki a németeket.

Síneken gördülve, batyujukat szorongatva bűnös-büntelen búcsúzott hazájától.

A szovjet hadsereg marhavagonban utaztatta Szibériába azokat, akiket tudott, s az irányítatlanná vált csúcsforgalomban fel sem tűnt senkinek, hogy a büzlő, a holokauszttanatoszi poklában csontvázzá soványodott, múmiává aszott, eleven holtakkal teli hazatérők csoportját

is a Szovjetunióba irányítják. Marhavagonban. Évek múlva a Szovjetunióból vasúton küldték haza a minden túlélésére kárhóztatottakat. Akik örök életre ítéltettek.

A XX. század első fele a vagonok mozgatójának története. Csapataival már Szamuely pánca borította vagonokból lövöldözött a magyar vadkeleten, mint kalandor vonatrablók a vadnyugaton.

Később a világtörténelemben páratlanul kegyetlen, politikai előítéletektől vezérelt, és hozzá nem értést bizonyító trianoni döntéssel úgy metszették le hazánk területeit, ahogy a beavatkozás után Budapest pályaudvarain vagonokban kialakított szálláshelyeken ideiglenes szállást talált felvidéki, erdélyi, kárpátaljai és délvidéki menekültek vágtak szeleteket az oldalszalonnából, ha volt egyáltalán miből szeletelni. Bal kezükben, ujjaik között tartották a kenyeret, a hagymát és a szalonnát. A jobb kéz csak a bicska forgatására szolgált.

Vajdaság, Erdély, Kárpátalja és a történelmi Felvidék felől az egybefüggő felhők pedig azóta is fáradhatatlanul kúsznak a magasban az óhaza felé. A trianoni határ számukra nem létezik, gomolyognak kedvük szerint, mióta a föld forog kijelölt helyén a kozmoszban.

A csehek vagonokban deportálták a szudéta németeket. Az utazásszervezés doyen-jei: Lenin és Sztalin őket is megelözték! Elszállították szülőföldjükről a csecseneket, a kozákokat és a volgai németeket. Asszonyokat, gyermekeket, állapotos nőket és betegeket deportáltak.

A nácik sem bizonyultak kezdőknek. A felső-bácskai körorvos, dr. Hábetler a bajai elme-kórházban bújtatta feleségét, hogy az asszony távol legyen a pályaudvaroktól. De a rettegéstől lassan elboruló elméjű Hábetlernét ott is megtalálták, s a hatszázezer pusztulásba taszított magyar zsidó között utazott ő is vagonban, hogy végezzen vele az auschwitzi Ciklon-B.

A gáz! Az auschwitzi Ciklon-B! Vagonokban érkezett. Nem lehet sorolni! Asztmás köhögés vesz erőt az emberen! Beteggé teszi a vízió!

*

Két túlélő élettörténete kel életre a múlt színpadán. Egy tizennyolc éves nőé és egy harminc éves férfié. Legyen a szó először a nőé.

Apám keménykezű, erős ember volt, ujjai elérzékenyedtek a munkától. Mondogatta is anyám: ha annyi földünk lenne, amennyit már felszántott, urak lennénk megint, mint Trianon előtt. Úgy mondta, mint az időszámítás kezdetét. Krisztus előtt és után. Trianon után már nem volt húsz holdnál több földjük, apám bérelt táblákon is gazdálkodott. Hárman voltunk testvérek, kellett a pénz, az élelem. Én már gyerekfejjel cselédlány voltam zsidó családnál Pesten, de soha nem árultam el, hol őrizzük a családi kutyabórt.

Munkám fizetségét adtam haza, a néhány fillért, és az óhazában magyarul beszélhettem. Szeretetteljes légkörben éltem mindenütt, mert a zsidóhitűek is Dávid nemzetségéből valók, mint Jézus, tartották az idősebbek a családban. Nagypám és apám böjtnapokon szokás szerint maceszt rágcsált. Az Ószövetség könyvei, a zsidók hagyományai és ételei nekem is kedvemre valók voltak. Ők is úgy szeretik gyermekeiket, ahogy mi, és a világon nincs ízesebb a barchesz-nél, és fénylőbb a chanukánál, amikor Jeruzsálem felszabadulása emlékére égnek a gyertyák.

Értem, hogy Apponyi Albert a finom lelkű Szomory Dezsőt miért pártfogolta. A zsidó író az első világháború kitörése után a behívóparancsra nem vonult be. Párizsban élt emigrációban. Apponyi még a Franciaországból küldött írásait is volt bátor leadni a lapjában.

Úgy éreztem magam a pesti zsidóknál, mint vendégségben Apponyi néniéknél Pozsonyban, ahol ezüsttel terítettünk, ahol zongora állt a szalonban, ahol szórakoztatásunkra társaság jött össze mindig. Udvarlók adták egymásnak a kilincset. Apponyi néninek egyikük el is árulta, hogy boldog lenne, ha elvehetne feleségül. A szépséges ifjú Apponyi néni számára mint

Ganümedész volt a társaság középpontja, akit nem Zeusz ragadott magával sas alakjában az Olümposzra és tett az istenek pohárnokává. Őt Apponyi néni kérte mindig az italok kitöltésére.

- Kérem, ügyvéd úr, töltsön még abból az abszintból! - s Apponyi néni tekintetével simogatta a konzervatív ízlésű, pozsonyi otthonához hűséges férfit, akinek a múlt dicsőségéből csak egy kopott címer maradt. Névjegyére a báró helyén a doktor rövidítését nyomtatta, és a derék, birtokát vesztett ifjú vadászatok helyett robotolni járt egy szlovák tulajdonú ügyvédi irodába, periratokat körmölt egész álló nap, és várta az estét, hogy Apponyi néninél vacsorázzon.

Trianon után Magyarországon minden megváltozott. Az anya gyermekeit még életében eltemette. Apponyi Albert, anyám családjának büszkesége vissza sem mehetett Budapestről eberhardt-i birtokára. Pesten varrták azt a ruháját, amiben Franciaországba utazott a béketárgyalásokra.

Akkor, 1948-ban, azon a hideg téli délutánon, amikor Galántáról az utolsó szerelvényeket indították, mi már második napja várakoztunk a szobi pályaudvaron. Szomorú napok voltak. Bezsúfolva egy vagonba, lovaink, marháink közé. Apám beállított egy sparheltet, s azon főztünk. Levest, teát, a legszükségesebbeket. A szomszédok is átjártak hozzánk. Talán különös, hogy szomszédokat említek, de a szó legigazibb értelmében voltunk azok. Szerelmek, barátságok szövődtek. Kis közösség lett az a szerelvény. Földet, otthon vesztett emberek kommunája.

Apámat hívatta az állomásfőnök. Én is vele mentem, de az irodába nem léphettem be. Kint várakoztam, az ablakon keresztül figyeltem apámat, ezt a szerencsétlen embert, aki már sok mindenben keresztülment, de a jó dolgok mindig elkerülték. Egyik kezében kalapját szorongatta, a másikban mindenféle papírokat. Előbb az állomásfőnök beszélt, azután a fogadóbizottság tagjai. Egyikük elkérte az iratokat, és írt rájuk valamit. Lepecsételte valamennyit, fölnevezett, kérdezhetett valamit, mert az apám heves magyarázkodásba kezdett. A papírokra mutogatott, talán azt bizonygatta, hogy minden irat megvan, mire várnak még? Ha sokáig itt vesztegelünk, elpusztulnak az állataink a vagonokban! - ezt képzeltem én. Hiszen az egészről semmit sem hallottam, mert az ajtó csukva volt. De közben kijött a telefonkezelő, és nyitva hagyta. Az utolsó mondatok kiszűrődtek:

- A kitelepítés, kérem szépen, a mai napon befejeződik! A maguk szerelvénye az utolsó! Ma indulnak tovább Bács-Kiskun megyébe! - Ezután felállt, kezével az asztalra támaszkodott és folytatta:

- Meglátja, minden rendbe jön. Napok kérdése és megérkeznek Bácsalmásra. Házat kap és földet. Fiatal, életerős ember, magáé a világ! Dolgozzon, törődjön bele a sorsába! Mást nem is tehet! Sok szerencsét kívánunk! Viszontlátásra! - és a kezét nyújtotta.

Apám arca fehéredni kezdett, idegesen harapdálta az ajkát, a keze ökölbe szorult, s csak állt mozdulatlanul az asztal előtt. Hosszú, szinte soha véget nem érő pillanatok voltak. Úgy láttam, apám teljesen kivetkőzött magából, pedig csendes ember volt mindig, se örömét, se bánatát nem osztotta meg senkivel. Türelmes volt, legalábbis igyekezett az lenni. De belül szüntelenül forrongott, ismeretlen erők hajtották, másokért, jogaiért, igazságáért. S ezért naggyá nőtt a szememben, mint mártírrá lett egyik ősünk, széki Forró János, akit évszázadokkal ezelőtt Erdélyben kivégeztek. Életben maradt ősünk tutajon menekültek, búcsút intettek a megszentelt ősi birtoknak, búcsút Széknek, ahonnan a tatár is elhurcolt hatszáz embert, búcsút Boncidának. A Kis-Szamoson vízárral szemben eveztek, elérték a Tiszát, és meg se álltak a felső-magyar vármegyékig.

Énekeltek útközben, énekeltek, amikor megérkeztek. „Ki tudja merre, merre visz a végzet / Göröngyös úton, sötét éjjelen. / Segítsd még egyszer győzelemre néped / Csaba királyfi, a csillag ösvényen. / Maroknyi székely, porlik, mint a szikla / Népek harcából, zajló tengeren. / Fejük az ár, ezerszer elborítja, / Ne hagyd el Erdélyt, Erdélyt istenem.”

Szívük zakatolt, majdnem kiszakadt. Mint az enyém a szobi pályaudvaron. Apám tekintetében volt valami különös, szokatlan tűz, ami kiemelte őt a falubeli férfiak közül, aminek korán hatása alá kerültem. Most mégis féltettem. Mi lesz, ha az a finom kéz apáméba kerül? Összeroppan! Egy dühös, fájdalmas kézszorítás ki tudja, mi bajt zúdíthat ránk! De mégsem! Apám nem nyújtja a kezét! Nem nyújtja. Csak áll mereven, nézi az asztalt és az iratokat. Nem értem. Mi van apámmal? - örlődtem magamban.

A férfi idegesen köszörülte a torkát, majd leeresztette a kezét, és az iratokért nyúlt. Apám tekintetével követte a kézmozdulatát, elvette a papírokat, zsebébe gyúrta, és gyors léptekkel megindult kifelé. Elhaladva mellettem, csak azt mondta:

- Minek kellett az embert a világra teremteni!

Minek kellett az Édenből kiűzetni! - gondoltam az elveszett paradicsomra, a világ végi elíziumra, ahol Homérosz szerint sohasem esik a hó, ahol nem tombol a szél, csak a tengerek felől fúj lágy, frissítő szellő. Ahová Milton szerint ösvényen át juthatunk, a kapuban őr áll, belül pedig zuhatagos patakok folynak.

Nem szóltam. Követtem apámat. A hó esni kezdett újra, a szél is feltámadt. Szerelvényünk egy mellékvágányon állt az épülettől balra. Anyám kérdő ábrázattal fogadott bennünket. De apám egy szót sem szólt, igaz, nem is kellett szólnia semmit, mert arcára volt írva minden. Végül mégiscsak megjegyezte: Továbbmegyünk!

Egy óra sem telt, és indultunk is. Háromnapi zötykölődés után már közel jártunk új lakóhelyünkhöz, Bácsalmáshoz. A férfiak leugráltak a vagonokról, és mintát vettek a földből. - Jó föld! Jó zsíros! - mondogatták, miközben morzsolgatták a maroknyi földet, mely a tűz, a víz és a levegő mellett a világegyetem őseleme, s nemcsak az ég hitvese, hanem termőföld. Bölcsnek vélhető tehát, hogy a rómaiak földanyaként tisztelték a tápláló földnek és a föld termőerejének istennőjét, Tellus Matert.

Az újrakezdés reménye csillant meg a férfiak szemében. Bácsalmásra érkezésünk után hozták tudomásunkra a falu vezetői:

- Egy tanyát kapnak, és elégedjenek meg ennyivel! - A költöztetéshez apám néhány embert fogadott fel. Egy nap alatt ürítették ki a vagonokat. A faluban tűzként terjedt a hír, hogy kulákok érkeztek. És ezren is elhiszik, még ha egy idióta mondja is. De ne hibáztassunk senkit, hanem tűrjük, amit ki nem kerülhetünk.

Besötétedett, mire az utolsó fordulóval mi is megérkeztünk új otthonunkba.

Dermesztően hideg este volt, erős szél fújt. Jól emlékszem. Először az állatoknak csináltunk helyet, hogy el ne szabaduljanak. A disznókat az ólakba tereltük, apám megerősítette a deszkákat, nehogy kitörjenek éjjel. Anyám megittatta az ökröket, és a marhákat, majd a tyúkokkal vesződtünk, mert szerteséjjel szaladtak. Soha annyi helyük nem volt eddig. Utána apámnak segitettem, a ház falához kötöttük ki a lovakat, mert az istálló már megtelt. A szél egyre erőszakosabb lett. Attól féltünk, hogy lesodorja a rozoga kis épület nádfedelét. Nem is foglalkoztunk többet a lovakkal, mert mindenünk kint hevert az udvaron. Időnként felkapott valamit a szél, és hangos csörömpöléssel vitte, röpítette kishúgaim nagy élvezetére. Csak akkor ijedtek meg, amikor egér vagy patkány szaladt a lábuknak.

Nekiláttunk a rágcsálók irtásának. A házban volt a legtöbb. A falak tele lyukakkal. Földet és homokot hoztunk az udvarból, és betömködtük a lyukakat. Egy időre úgy tűnt, elűztük a betolakodókat.

Beállítottuk a tűzhelyet is, és anyám főzni kezdett. Ez alatt én elkészítettem a fekvőhelyeket. Vacsora után csapdákat állítottunk fel, s csak ezután mertünk ágyba bújni. Anyám kis lángra állította a petróleumlámpát, és rózsafüzérét szorongatva imádkozni kezdett. Kishúgaim, a tizenöt éves Erzsébet és a kilenc éves Editke összebújva hamarosan elaludtak.

Nekem sokáig nem jött álom a szememre. Egyedül éreztem magam. Anyámra nem számíthattam, mert istennel beszélgetett. Apám az udvaron aludt, féltette a lovakat. Arra gondoltam, vajon milyen lesz ezentúl az életem a tanyán? Átvészeljük valahogy a telet, jön a nyár, az ősz, és újra kezdődik előlről minden.

- Ugyanekkor a szovjet haláltáborban - s ezt már a harmincéves férfi meséli - riasztóbb volt a tél. A jég birodalmában, e földöntúli szibériai világban, már az első év emberöltőnyi hosszúságúnak bizonyult. Aztán minden hónap, minden hét, a hatodik tél derekán pedig a nap minden perce mozdíthatatlan örökkévalóságnak tűnt. A múlt, a jelen és a jövő is oly távoli ködbe vesző elérhetetlenség, mint egyik földre vájt baraktól a másik. A gondolataim sem voltak már szabadok.

Nem tudtam már elsorolni, kik laknak Bácsalmáson az utcánkban. Pedig kezdetben még álmomban is fűjtam. Hét éve jártam utoljára otthon. Akkor már két éve sorkatona voltam.

Németország megtámadta a Szovjetuniót. Sztálin napokig nem hitte el, hogy szövetségese és barátja, Hitler képes volt ezt megtenni.

Baján, a laktanyaudvaron felsorakoztatták az ezredünket. Az SS Sturmbandführer szemlét tartott.

Kézfeltartással üdvözöltük és kiáltottuk:

- Heil Hitler! Heil Hitler! Heil Hitler!

A Sturmbandführer szólt hozzánk:

- Soldaten! Soldaten!

- Sieg heil! Sieg heil! Sieg heil! - harsogtuk. Remegtek a falak, és ezerfelé szálltak a galambok, amerre láttak. Csak mi maradtunk a helyünkön.

- Soldaten!!! Drei Monat und Russland kaput!!! - Szavait kitörő lelkesedés fogadta.

- Danach ein Monat Urlaub zu Hause! - A lelkesedés még zajosabb lett.

Ezután szemle következett: „Neve?! Anyja neve?!” - hangzottak a kérdések. S mi katonák válaszoltunk. Az első sorban álltam, a SS Sturmbandführer hozzám lépett:

- Anton Chupich! Meine liebliche Mutter ist Elisabeth Fleckenstein - válaszoltam, ahogy az előttem megszólalók. Néhányan röhögtek rajtam.

- Was?! Was sagen Sie? Liebliche und Stein?!

- Keine Stein herrn Sturmbandführer! Feckenstein - mondtam.

- Sind Sie Juden?!

A fegyveréhez nyúlt. Hallani sem akart arról, hogy nem vagyok zsidó. Századparancsnokom végül két nap eltávozásra küldött, hogy a bácsalmási, tataházi, madarasi plébániákról anyakönyvi másolatokat hozzak. Kétszáz évre visszatekintve bizonyítanom kellett, hogy felmenőim között nem voltak zsidók.

S elmehettem a háborúba! Bizonyítottan, hogy zsidó felmenőim nem voltak, s a Fleckenstein család a németországi Krombach városkából vándorolt Bácsalmásra. A németek csoportjait telepítették a törökdúlás után elnéptelenedett Bácskában.

Három hónapon belül a szovjet hadsereg nem kapitulált: egy hónap otthon letöltendő szabadság helyett már hatodik éve a szibériai tábor foglya vagyok. A raktárbarakkból léptem ki éppen, testem rongydarabok, szakadt, bűzös ruhadarabok fedik. Szemeim látszanak csupán, mégsem egy nomád tuareg benyomását keltem, hanem egy feltámadottét, aki testére mellénynek átalakított cementzsákokat húzott, amelyeket most szereztem éppen a raktárostól, s egy vödör meleg moslékot adtam cserébe, amit a konyháról loptam. Mondják rólam, hogy mélyből feltörő életöszönnel és leleménnyel megáldott ember vagyok, bár még mindig nem nyomhattam kevesebbet ötven kilónál, miközben életben maradt társaim alig ütötték a negyvenet. Most is, miután a cserét lebonyolítottam, mélyen markoltam a moslékba, s néhány forró krumplidarabkát tettem a számba. „Ehető! Te is megeheted, testvér” - mondtam a bunyevácot az oroszsal keverve, s mindezt a raktáros az üzlet velejárójának tartotta. A bunyevác a bácskai és magyarországi katolikus vallású horvátok nyelve. Apám ősei, a bunyevácok, a Buna folyó környékéről húzódtak felfelé a török terjeszkedése előtt a déli magyar vármegyékbe, részt vettek a harcokban, felmenőim, a dicső múltú Alexius Bedich és Honorats Eugenius Csáky tetteiért nemességet és birtokot kaptak.

Nobilis Alexius Bedich és Honorats Eugenius Csáky Bácsalmáson telepedett le. A zsidó származást kizáró egyházi anyagönyvek másolatai alapján hányszor és hányszor lerajzoltam már családfánkat itt, a táborban is. Most már nem teszem. Apám és anyám gyakran jutnak eszembe. Apám hadirokkantként szerelt le az első világháborúból, anyám első férje a fronton halt meg Isonzónál. A háború után házasodtak össze, én 1918-ban születtem. Anyámat a vagyonos és madarasi malomtulajdonos Fleckenstein család kiközösítette, mert még egyszer férjhez ment, méghozzá egy délszlávhoz.

De anyámnak a családi élet és a gyermekei fontosabbak voltak, mint vagyonrészének megtartása.

Kezdek újra vacogni. Pedig nemrég ettem. A moslék, itt a táborban, az éhhalálból való meneküléssel egyenlő. Barátaimmal együtt tudjuk ezt a legjobban, a felderítő század még élő katonái: Festetich Miklós százados, Nyíró Mihály hadnagy, az erdélyi író, Nyíró József fia és Gaál János tábori lelkész.

Enni is adnak itt, naponta egyszer, de csak annak, aki érte tud menni. Valami forró lötytyöt, csalánlevest vagy más felismerhetetlen, gőzölgő ételt, melyet szabadalmaztatott módszeremmel ott, azonnal egy húzásra kell meginni, bármilyen forró is az. S amikor már átjárja ereinket a meleg: csak akkor indulunk el a barakkunkba, ahol összebújva egymást melegítetjük, szánkba tesszük a falat kenyeret, amit kaptunk, s nem nyeljük le amíg péppé nem puhult.

A kenyérnek, ennek a mennyei csodának az íze: életben maradásunk és reményeink forrása!

Eszembe jut a bácsalmási Steiner Adolf péksége. A kiflik, a zsömlék, a barcheszek illata! Steiner velem járt ipariskolába. Hányszor és hányszor megfordultam az üzletben! Steiner munkaszolgálatos lett. Vajon él-e még az én barátom? És a lányok: Regina, Jozefa, Katalin? Ehetnek-e még azokból a finom kenyerekből? Átküldi-e valamelyiküket a kertszomszédba Krahlékhoz? Libazsírért, töpörtyűért? Jozefa átmegy. Krahl Irma a barátnője. Bátyjai: József és Mátyás vajon élnek-e még? Krahl Miksa odaszól a feleségének: „Csomagolj Adolfnak babot és füstölt libacombot! Nyakunkon a hétvége, sütőbe kell tenni a sóletet!”

- Uram, adj nekem erőt! Vezess haza még egyszer a falumba engem! - fohászok istenhez, és elindultam a földbarlang felé Festetich Miklóst meglátogatni. Testemet még melengette az elfogyasztott néhány falat főtt krumpli, a dermesztő hideg azonban másodpercek alatt

lassította le mozgásomat. Mínusz húsz alatt már mindegy, hogy hány fok van, s az istenverte gyilkos szél mennyire fúj. „Ebbe bele lehet örülni!” - gondoltam. Cementzsákokból szabott mellényem kőkeményre merevedett, s zörögtek rajta a jéggé fagyott hőszemcsék. De most már legalább nem fűródtek keresztül a ruhámon, mint a vérszívó férgek.

A rövid nyár közepére olvad itt el a hó és a jég: mocsárrá, sártengerré változik a táj. Aztán annyi a maláriaszúnyog és a patkány, hogy irtani nem lehet őket. „Csak azt tudnám, hol dekkolnak ezek a hidegben? Ott mi is meghúzhatnánk magunkat!” - morfondíroztam magamban.

*

Hamburgból Budapestre, a Keleti pályaudvarra érkeztünk. Feliratok, transzparenszek lógtak mindenütt. „Éljen Rákosi Mátyás, a hadifoglyok hazasegítője!” „Éljen békénk biztosítója a Szovjetunió és Magyarország örök szövetsége!” „Tiéd az ország, magadnak építed!”

Tájékoztatót nyomtak a kezünkbe, és közölték, hogy aki beszélni mer, hogy mit látott, visszaviszik.

Üdvözlésünkre köszöntő szavakat is mondott valaki. Emelvénnyel mikrofonba beszélt:

- Bajtársak! Szeretettel köszöntünk, mikor hosszú távollét után szabad nemzet szabad polgárként a szabad magyar földre léptél. Nagyot fordult a világ, amíg távol voltál. A magyar nép felszabadult és teljes erővel hozzáfogott, hogy a háború romjait eltüntesse és a saját országát felépítse. Ráébredtünk arra, hogy a háborút a földesurak, a bányatulajdonosok és az iparbárok érdekéért kezdte Horthy és Szálasi. Az ő hatalmuk megsemmisülése jelenti a felszabadulást. Népünk az országépítés hatalmas feladatát önfeláldozó szorgalommal oldotta meg. A dolgozók munkája nyomán országunk felemelkedett és a földosztás, a jó forint, az államosítások, a hároméves terv azt eredményezték, hogy a magyar dolgozók életszínvonala egyre emelkedik és már ma is magasabb, mint - a környező népi demokráciákat kivéve - bárhol.

De nemcsak a gyárak, a hidak és a lakóházak romjait kell eltüntetnünk. Át kell alakítanunk, demokratikus haladó szellemmel kell megtöltenünk a tévútra vezetett magyar nép lelkét is. A sikerekben gazdag utolsó három év eredményei közé tartozik, hogy a magyar nép túlnyomó többsége eltökélten és visszavonhatatlanul a demokrácia mellé állt, mert tudja, hogy ez biztosítja jelenét és jövőjét. A magyar népi demokrácia szilárdságát a külföld is elismeri és a szabadságszerető népek barátsági szerződést kötöttek velünk. A magyar népi demokrácia ereje legyőzhetetlen. Népünk megvert ellenségei, a reakciós fasiszták azonban országon kívül és belül nem nyugosznak...

- Hova érkeztünk, Miklós? - suttogta Nyírő.

- Maradj csöndben! - felelte Festetich. - Az a fontos, hogy élünk!

- Uram, irgalmazz! - mormolta Gaál.

Az aktivista folytatta beszédét:

- Új elnyomatást, új gyilkos háborút akarnak...

- Akar a fene!... Haza menni akarunk!... Élni!... Élni!... Én már csak ember szeretnék lenni!...

- fakadt ki belőlem.

- Ne folytasd, Anti! Nem fogod látni még a falud tornyát sem! - sziszegte fogai között Festetich.

- ...De a magyar nép döntött és öntudatos éberséggel örködik a demokrácia vívmányai felett. A parasztság-munkásság és értelmiség összefogása megvédi a földreformot, bányákat, gyárakat, a békét: a szabad magyar életet. A szétvert úri rendnek nincs talaja Magyarországon.

- Miklós, új nevet kell felvenni! - mondta Nyíró.

- Úgy néz ki - felelte Festeich.

- ...A Szovjetunió baráti kezet nyújtott nekünk. Már eddig hazatért a magyar hadifoglyok nagy része, de most, mikor barátsági szerződést kötöttünk, néhány hónap alatt az utolsó magyar hadifoglyot is hazabocsátja. Éljen Rákosi Mátyás, a hadifoglyok hazasegítője!

Az aktivista lelépett az emelvényről. Beszéde után minden hazatért „Hadifogoly igazolvány”-t és „Orvosi vizsgálati lap”-ot kapott. „Az okmányokat meg kell őrizni, azt hatóság nem vonhatja be!” - közölték.

Élelemmel és díjmentes utazási igazolvánnyal láttak el bennünket. A pályaudvarokon hadifogolygondozó kirendeltségeket állítottak fel, ahol a hazatértek elsősegélyben, étkezésben részesültek. A Budapesten hosszabb ideig tartózkodni kényszerülők a Déli-, Keleti- vagy a Nyugati-pályaudvari hadifogoly-gondozó kirendeltségnél átmeneti otthonba való beutalást kérhettek. Ezekben legfeljebb kétheti díjmentes elszállásolásban és étkeztetésben részesültek a rászorulóknak. Nyíró és Gaál is jelentkeztek. Az újra Romániához csatolt Erdélybe visszatérésük előtt kapcsolatba akartak lépni magyarországi rokonaikkal.

A Budapestre hazatértek lakásukig, az átutazók, a kiinduló pályaudvarig ingyenes utazásra jogosító villamosjegyet kaptak.

Útipénzt is adtak. Ötven forintot vettünk fel, és elbúcsúztunk egymástól. Úgy éreztük, mintha a testünk négy részre szakadt volna.

Az erős fájdalmat azonban a hazatérés öröme némiképp csillapította.

A kilenc éven át tartó katonai szolgálatom megszűnt. A rendeletek szerint: „a hazatérő, nem hivatásos állományú katonák határaink átlépésétől kezdve nem tekinthetők tényleges szolgálatban lévőknek.” Magunkkal hozott kincstári vagy idegen eredetű ruházatot megtarthatunk, de a ruházatról a katonai jellegű és a rendfokozatot feltüntető jelzést el kellett távolítani.

Moslékért elcserélt SS egyenruhámról le is téptem mindent. De így is bámultak az emberek a bajai vonaton. Kérdezték, honnan jövök. Nem mertem megmondani. Féltem, hogy visszavisznek.

A „Leszerelt hadifogoly személyi adatai” című nyomtatványt két példányban még Budapesten, a Nyugati pályaudvari kirendeltségen kitöltöttem. A meghalt vagy elesett bajtársak adatait a nyomtatvány hetedik pontja szerint a hátlapon pontosan fel kellett sorolni, hogy az adatok ismeretében a hozzátartozókat értesíteni lehessen.

- Uramisten! - sóhajtottam. A vonaton fogtam fel, hogy a nevek felsorolásával mennyi szomorúság okozója lettem!

Néztem ki az ablakon, és haza soha vissza nem térő bajtársaimra gondoltam... Uram!... Ők miért nem, és én miért igen? Miért lettem a kiválasztottad, Uram?

- Maga, fiam, ugye Oroszországból jön? - kérdezte egy néni.

- Nem - feleltem. Féltem, és hazudtam.

- Látom, hogy onnan. A fiammal... A fiammal nem találkozott? Orelba vitték. Jaszanovics Péro a neve.

- Nem - és bámultam kifelé, de nem láttam semmit. Folytak a könnyeim a posztó SS-kabátra. Testem remegett. A vonatban ülők pedig már tudták honnan jöttem. És többet nem kérdeztek.

Ültek, és engem néztek.

*

Bácsalmáson három vasútállomás volt. A Kiskunhalasról Bajára közlekedő szerelvények a Rudics-, majd a Nagy-, végül az Almás-állomáson álltak meg. Almást az emberek csak Kis-állomásnak hívták.

A Kálvária-sori házunk a Kisállomáshoz volt közel, de én már a Rudicson leszálltam. Ha már otthon vagyok, nem vihetnek vissza, gondoltam.

Bácsalmás utcáin járni! Micsoda érzés! Égi emelkedettség! Újra felismertem minden házat. De ki ismer rám először? Kivel fogok találkozni?

Beértem a faluba. Bácsalmás, amikor bevonultam, gazdag, virágzó mezőváros volt. Nekem falu maradt mindig is. A plébánia előtt balra fordultam, átvágtam a parkon, és megálltam a templom bejáratánál. Hálát akartam mondani az Úrnak, hogy életben tartott, és hazáig elkísért. A templom ajtaján feliratokat találtam: azokon neveket, megjegyzéseket.

- Keres valamit? - férfihang szólalt meg mögöttem. Megijedtem.

- Nem. Imádkozni szeretnék - és megfordultam. Sovány, horpadt arcú, beteg embernek látszó férfi állt előttem. Szemembe nézett, állt szótlánul, eleredtek a könnyei, és sírt.

- Anti! Antikám! Nem ismer sz meg?

- Nem.

- Egy hete... amikor hazatértem... anyámék se ismertek meg. Álltam a kapuban, és nem akartak beengedni.

Baljós érzéseim támadtak. Keresztül sétáltam a falun, és előfordulhatott az, hogy nem köszöntem régi ismerősöknek?!

- Anti! A toronyban adtunk tűzörséget!

- Jóska! - kiáltottam fel, és én is sírni kezdtem. Jött a könnyünk, mint a gyerekeknek. De semmi sem szárad fel olyan hamar, mint a könnyek.

Haug József állt előttem. A barátom. Ölelt, szorongatott. El se engedett volna, de eszébe jutott, hogy megkeresi a nevemet a listán. Megtalálta. Nevem mellé fekete keresztet véstek. Jóska áthúzta az egészet, s fölé írta: „Anton hat gekommt zu Hause!!” Két felkiáltójellel is hangsúlyozta, hogy mégsem haltam meg.

Falum eltemetett hát! Azért nem ismert meg senki! De most feltámadtam... Mint egy kísértet, SS nagykabátban vonultam végig Bácsalmás utcáin a szülői házig. Haug Jóska lépkedett mellettem, egy szó nem hagyta el az ajkát. Csak szipogott. Tiszta ruhában, vasalt ingben és új cipőben olyannak láttam, aki a földi lét gyönyöreinek birtokosa átváltozás után. Lassan mentünk. Nem tudtam eldönteni, melyikünk gyengébb. Jóska még negyven kiló sem volt. Ha szél támadna, elfújná.

- Tudod, lassan állok talpra, mint az anyjából pottyant borjú - mondta.

- Cukorral kikevert tojássárgáját, gyenge húsleves kapok. Beszélnek, hogy Róna Béla munkaszolgálatból hazatérve leült, és evett. Evett és evett. Amennyit tudott. De a nehéz ételek a halálát okozták.

Kiértünk a Bácsalmást kettészelő főutcára. A temető felé vettük az irányt, tőlünk jobbra hózódott a Fölvég, és balra az Alvég. Bácsalmáson az utcákat mértani pontossággal jelölték ki, II. József mérnökeinek tervei szerint, amikor a Bácskába települő németeknek egyforma házakat építettek.

A főutca most Lenin nevét viselte. Jóskaék háza előtt megálltam. Az utcára négy szoba ablaka nézett.

- Ne állj meg! - sziszegett Jóska. - És ne kérdezz!... Menjünk tovább!

A Lenin utca és a Kossuth utca sarkára értünk. Megálltunk. Jóska már nehezen vette a levegőt.

- Nem a miénk már a ház! Ez már nem az a Bácsalmás! Semmit ne mondj, megjegyzést meg főleg!

Ó, de nehéz szomorú szívvel vidám arcot mutatni! Megfordult a fejében, hogy Haug Jóska meghibbant.

- Nem értelek...

- Államosították a házat!... - suttogva folytatta: - Mások laknak benne!... Betelepülök.

- És a szüleid?

- A kisállomás közelében, a Kossuth utcában vettek házat maguknak, hogy amikor majd hazajövök, családot alapítsak. Én költöztem volna a régi házba, hogy vigyem tovább a gazdaságot. De az sincs már! A birtokot is elvették.

- Értem - hebegtem. De nem értettem. Sok volt ez egyszerre.

A Kossuth utcában, a velünk szemben lévő, gyönyörű Frankfurter házat néztem. A kapu mögött boltíves kocsibejáró vezetett az udvarba, a két nagy épület között. S fejben már soroltam is a Frankfurter család neveit: Özvegy Frankfurter Nátánné, Salamonné, Árminné, Oszkár, Emil, Imréné, Katalin. A kamrában füstölt libacombok lógtak. Nyál csordult a számban. - Essen Sie noch, Herrn Haffenscher? - kérdezték mesteremtől, és szaladtak a kamrába. - Anton, essen Sie auch? - tették elém a legfinomabb falatokat, amikor náluk festettünk. Szobából volt legalább tíz.

- Franfurterék nem élnek már! - mondta Jóska. Látta merre nézek, és kitalálta mire gondolok.

Közelebb húzódott, és a fülembe súgta:

- A zsidókat elvitték... Auschwitzba... Futva maguknak kellett bútorikat ideszállítani. Közben még verték is őket... A Frankfurter ház lett az elkobzott zsidó vagyron raktára. Fleckenstein János mesélte... Látta az egészet... Mindent elvettek a zsidóktól, és a zsinagóga környékén kialakított gettóból terelték őket az állomásig. Auschwitban gázzal ölték meg őket, aztán krematóriumban égtek el.

- Bolond vagy? Miket beszélsz?

- Az igazságot, Anton. 168 bácsalmási zsidó pusztult el.

- Kik tértek vissza? - Haug József sorolta a neveket. Mindent tudott. Ereje nem tért vissza, de naponta elsétált a templomba, elolvasta a neveket, azokét, akik még nem tértek haza. Ismerősökkel beszélgetett. Tájékozott volt.

- Pontos számot még nem lehet tudni, de több százezer vidéki zsidó elpusztításáról beszélnek. Visszatért Bácsalmásra Rechnitzer József, Gelb Ella, Krahl Mátyás, Stein Pepi és a bátyja, Stern Gábor, a kereskedő, Frankfurter József, a rőfös, a Kalmár lányok, a Róna család... mind a négyen... Steineréktől csak Regina és a bátyja...

- A pékség működik?

- Államosították - suttogta. Közelebb hajolt. - Nincs már itt magántulajdonban semmi!

Sorolta tovább a neveket. Forogni kezdett körülöttem a világ, mintha körhintába ültem volna a bácsalmási templom szentelése évfordulóra rendezett búcsún, a szeptemberi napsütésben.

Régner József és két fia, Ripp Mihály és Vilmos, a nagykereskedők, Rosenberg Mihály, a földbirtokos, Stein Ferenc, Ernő és Lipót... Nem így képzeltem a hazatérést!

Franfurterék háza mellett áll a Fleckenstein-ház. Utcára néző hatalmas ablakai szinte az eresz alá emelkednek, a hét szoba mennyezete fölött négy és fél méter magasságban húzódik a padlás... Hogy tele volt az mindig gabonával!... Az az ötletem támadt, hogy benézek hozzájuk, köszönök, kérek egy pohár vizet. Ha nem lennének rokonaim, akkor is adnának. Az élmény, a hallottak, kimerítettek.

Kiszáradt a szám.

- Ne menj oda! - fogta meg a karomat Jóska.

- Miért? Jó emberek.

- Anti... a németeket kitelepítették. Már hatezret deportáltak... csak Bácsalmásról... Néhány kilós batyú a hátukra... irány az állomás... föl a vagonokba, és indulás!...

Felkaptam a fejem.

- Miket beszélsz össze-vissza? Te is itt vagy! Hogy lehet, ha elviszik a németeket?... És anyám?

- Azt viszik el, aki tagja volt a Volksbundnak, és 1941-ben, a népszámláláskor azt írta a nemzetiségi rovatba, hogy német.

- És anyám? - kérdeztem újra. - Mi van vele?

- Édesanyád... a szüleid... azt mondták az összeírónak, hogy nem tudnak magyarul írni és olvasni. Az összeíró meg beírta, hogy magyarok, és megúszták!

Zúgott a fejem. A felhők is mintha rám akartak volna szakadni. Elindultunk hazafelé. Jóska a Kossuth, én a Lenin utcán.

- Meglátogatlak, ha lesz erőm - szólt utánam. - Ne lépj be a pártjukba! Megjegyzést pedig soha, semmikor ne tegyél! Akkor életben maradsz!... Bízzál, de nézd meg jól, hogy kiben!

Eddig sugdolózott, most hangosan beszélt! Föl lehet ezt fogni?

Kiértem a temető szélére. Leültem a kálvária első stációja alá, hogy összeszedjem magam.

Elaludni lett volna kedvem mindörökre. Megfordult a fejemben, hogy elbújok egy kriptában. Senki nem találna rám!... Nekem már mindegy... Ahonnan jövök, ahhoz képest az anyaföld is mennyország!...

A magasba törő platánfák alatt feküdtem a földön, a júniusi napsütésben. A dús fűben szöcske ugrándozott, s megérezte gyengeségemet, mert a kezemre ugrott, s ott pihent... Nézelődött... Mintha zöngte volna: „Szép a világ! Menj, és fedezd fel!”

Az első stáció fülkéjéből a Zsidók Királya tekintett le rám. Vállára tették a keresztet, a töviskoronát, fején sok sebből folyt a vér. Kilenc éve tartó kálváriám mi az övéhez képest?! Az ember gyilkos!... Káin megöli Ábelt... Uram, tekints le ránk, hogy emelt fővel járjunk újra! Mert tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség!

Felálltam, balra fordultam, és a Kálvária soron meg se álltam a szülői házig. A szibériai hidegben csontvázvá torzult testemet égette a nyári forróság, mintha a szentföldi sivatagokban vándoroltam volna az ígéret földjére. Lassan vonszoltam magam, mint Krisztus, hátán a kereszttel Jeruzsálemben, amikor botladozott a Via Dolorosán. Végtelen hosszú volt az út végig a Kálvária soron, a bácsalmási faluszéli utcán, ahol felnőttem, itt, az alvégen, ahol gyermekkoromban játszottam, és futkároztam.

Nem ismert meg senki! Megijedtek az utcabeliek a bűzös kísértettől, akinek kinézhettem, és bementek házaikba. Egy temetőben bujkált SS katona vonszolja végig magát a Kálvária soron, hogy keresztre feszítsék - gondolták talán.

Anyám, apám, János öcsém és Magda húgom mind kijöttek a házból, s csak akkor jöttek rá, hogy ki vagyok, amikor a kapuban azt mondtam: „Hazaértem.” Ott a kapuban elájultam. Bevittek az utcai szobába, levették ruháimat, megmosták testemet, mint Krisztusét, amikor levették a keresztről.

Anyám heteken át ápolt. Kezdt visszaterni az erőm. És feltámadtam!

- Margit férjhez ment, fiam - mondta anyám, amikor úgy érezte, hogy már elmondhatja.

- Mikor?

- Két éve legalább, fiam.

- Hol?

- Otthon, Kiskunhalason.

Ki kell hevernem tehát még ezt is, mint a kilenc, elvesztegetett évet!... Ruháim a szekrényből eltűntek... Az esküvőre spórolt pengőkkel együtt.

- Az oroszok, mein liebliche Sohn. Zabráltak. Mindent elvittek, amit találtak - sóhajtott anyám.

Szeretete meggyógyított. Elhívta Lazarovich barátomat, vele varratott öltönyt, kabátot, munkára nadrágot, inget. Öcsém is kitanulta a szabómesterséget, de nem szerette, és abba is hagyta.

Gyógykezelésre jelentkezhettem volna, de nem mertem. A postán küldött értesítés szerint kizárták a kedvezményezettek közül azt, aki fasiszta, nyilas, hitlerista, volksbundista szervezet tagja volt. Ilyen alakulatnál - ide sorolták az „SS”-t is - teljesített szolgálatot, és azt, aki nevét visszanevetesítette vagy magyar-német kettős állampolgársággal rendelkezik.

- Elmeget maga is, Anti! - mondta a postás.

- Elmegetnék. Magyar állampolgár voltam... Behívtak... igazoltam, hogy nem vagyok zsidó... kivittek a frontra... onnan Szibériába! Kilenc év után „SS”-kabátban tértem haza. Ki hinne nekem? Ha pedig beszélek: visszavisznek!

Anyám mindent elégetett, ami rajtam volt. Még a hamut is elásta! Tetűmentesítésen áteszem, de a biztonság kedvéért otthon is kopaszra nyírtak, és még a hajamat is a tűzbe dobták.

*

Rendeletben szabályozták a hazatértek teendőit és gondozását. A bejelentési kötelezettség elmulasztása vétségnek számított, s aki megtette: elővezették.

Wolf István látogatott meg Tataházáról. Rajtam kívül ő maradt életben a századunkból. Ő is a Szovjetunióból jött haza. Elmesélte, hogy amikor megkérdezték tőle a tataházi rendőrörsön: „Hogy teltek a napjai a Szovjetunióban, Wolf elvtárs?” - Pista komolyan válaszolta:

- Mozigépész tanfolyamra jártam. De Tataházán nincs mozi.

- Mi a foglalkozása?

- Cipész - felelte Pista.

- Akkor maradjon a kaptafánál! - felelte az ávós, és ráütötte a pecsétet Wolf bejelentő lapjára.

A barátom ottmaradt. A kaptafa mellett, ahol a háború előtt is ült. Nem irigyelte azokat, akik magas állásba kerültek, mert majd onnan könnyen le is zuhannak. És készített nekem olyan

cipőt, ami fényesebb volt, mint amiben Bácsalmás utcáin korzóztam a bevonulásom előtt. Fénylett a lakk, csikorgott minden lépésnél, hogy tudassa mindenkivel: viselője él, tartása méltóságtelegebb, mint valaha.

Mintás, ritka szövésű, kissé kallózott, kártolt, vastag gyapjúszövetből készített öltönyben indultam a rendőrségre bejelentkezni. Honnan szerzett Lazarovich barátom tweed anyagot? Nem elárulta el. Maradt neki a régi időkből? Eldugták a szülei? Ahogy Haffenscherné a drága szerszámokat? Etetőket, hengereket, csíkhúzó ecseteket, léniákat, ezüst-, arany- és porfestéket, színező pasztát, létrát és a biciklit mind átadta anyámnak. A kialakult ügyfélkört, és a virágzó ipart is megörökölttem.

- Chupich úr, kérem! Kedves Anti! - keresett fel dr. Adler Jenő. Az orvos a bácsalmási szociáldemokraták elnöke is volt. - Azt mondták nekem, hogy Haffenschcher úr volt a legjobb, de őt kitelepítették. És, hogy maga még tudja a mesterséget! Anti, mikorra tudná elvállalni a rendelő és a lakás felújítását?

Így kezdődött. Hátamon a létrával ültem fel a vödrökkel, szerszámokkal megpakolt biciklire, és kapkodtam a levegő után. Vert a szívem, de ütemre járt, mint a gőzhajó motorja. Birkózott a hullámokkal, mint a tengerjáró, mely Vlagyivosztoknál lendületet vett, s amit megállítani nem lehetett.

Beléptem a rendőrségre. Ismeretlen emberek, Budapestről érkezett ÁVH-sok fogadtak. Eléjük tettem a bejelentőlapot.

- Neve? - kérdezték. Nem feleltem. A kitöltött űrlapról elolvashatják, gondoltam.

- Neve? - kérdezte újra az őrsparancsnok.

- Chupich - válaszoltam. Az őrsparancsnok nyilvánvalóan nem tudott olvasni.

- Chupich micsoda?

- Anton... Antal - helyesbítettem azonnal.

- Anyja neve?

- Fleckenstein Erzsébet.

- Gondolhattam volna! - nézett gyűlölettel. „Ezek is kezdik!” - gondoltam, s már bántam, hogy a származásomat igazoló iratokat nem hoztam magammal. A parancsnok, mintha kihallgatást tartott volna, faggatni kezdett.

- Honnan jött haza?

- Szibériából.

- A Szovjetunióból! Azt akarta, ugye, mondani?

- Igen - feleltem. „Nem hoznak ki ezek engem a béketűrésből!” - gondoltam.

- Hogy érezte magát?

- Köszönöm, jól.

- Mit csinált ott?

- Tanultam. Eleget egy életre!.

- Fejlett, nagyon fejlett ország, ugye?

- Nagyon - vágta rá. „Ez hülye vagy engem néz annak!” - fordult meg a fejemben. „Vagy a pártban egy tanfolyamon hitették el velem, hogy a Szovjetunióban a kerítés is kolbászból van?” „Engem azonban nem ott tartottak, de ezt nem osztom meg velem!”

- A bejelentő lap, ha lepecsételem, a hadifogoly igazolvánnyal együtt lesz érvényes arra, hogy az élelmiszerjegyeit soron kívül, és díjmentesen kiadják.

- Köszönöm - mondtam. De tudtam, hogy úgyse megyek oda. Inkább dolgozni megyek!

- Minden hazatért köteles húsz napon keresztül négynaponként ingyenes orvosi vizsgálaton megjelenni a körorvosnál.

- Adler doktorhoz járok naponta - mondtam, és nem hazudtam, mert már nála dolgoztam.

- Helyes - kezdtem tetszeni az őrsparancsnoknak. - Maga rendes ember, Csukis elvtárs. - „Csuk is, nyit is!” „Az ő számára ennek valóban van értelme!”

- Helyesbíthetek?... Nem csuk is! A nevem Chupich!

- Persze, persze, elvtárs! Sok az idegen név, itt, a fasiszta parasztok között. Svábok, rácok!... Kimondhatatlan nevekkal! - Arca elvörösödött.

„Ha most szólnék hozzá, lelőne! Hallottam, hogy mesterek a kínzásban, gyakorlottak a szájba köpésben, bajnokok a vesét célzó ütésben!” „Jobb, ha hallgat az ember!” - gondoltam.

- Csukis elvtárs! Ha a hazatért fertőző betegségben, tüdőgümőkórban, hastífuszban, kiütéses tífuszban, vérhajban szenved, köteles a hatósági orvos intézkedéseihez alkalmazkodni, magát gyógykezelésnek alávetni, illetve a részére kijelölt gyógyintézetben ápolás végett megjelenni!

- Én nem vagyok fertőző beteg.

- Azt mindenki mondhatja, Csukis elvtárs! Igazolása van?

- Nincs.

- És idejött anélkül? - „Mintha Szibériában lettem volna újra! A parancsnok szobájának szőnyege szélén állva reszketek attól, mikor lövet belém.”

- Bocsánatot kérek!

- Látja, Csukis elvtárs?! Lepecsételem a jelentkezési lapját, ha hozza az orvosi igazolást!

Dr. Adler Jenő írt néhány sort, kezembe adta, és megjegyezte:

- Chupich úr! Nem tehetünk mást, csak amit mondanak!

Visszamentem az őrsre, bemutattam az igazolást, rá se néztek: lepecsételték a bejelentőlapot, s így már hazatértnek számítottam. De az őrsparancsnok utánam szólt:

- Emberelje ám meg magát, Csukis elvtárs! Nem akarom itt látni, még egyszer! - „Mérget vehetsz rá!” - gondoltam, s szaporítottam a lépteimet kifelé, ahogy csak tudtam. Az utcán, ha a parancsnokot megláttam, átmentem a másik oldalra.

Gyakran jártam Csákékhöz vendégségbe a Kossuth utcába. Szomszédjukba, egy Bácsalmás környéki tanyáról Forró Lajos költözött családjával, hazatérésem után egy évvel. Margittal Csákéknál találkoztam először. Margit, Forró Lajos legidősebb lánya addig járt a faluba a község házára, hogy Témun András, a Nemzeti Bizottság elnöke megsajnálta, és kiutalta részükre a Kossuth utcai házat. Jobbat is adhatott volna, lett volna miből, mert a kitelepített németek házai üresen álltak. Érkeztek ugyan szerencselovagok, a legszebb, és bebútorozott házakat foglalták el, de a földet nem művelték. És amikor már értékesítették, amit lehetett, továbbálltak. Jöttek, eladtak, mentek. Tapasztalt már ilyet történelem?

Szerették sokan a kommunizmust Bácsalmáson, a nincstelenség eldorádójának helyszínét.

A felvidéki magyarok a „jöttment cseszkók” gúnynevet csak szívós, kitartó munkával tudták levetni magukról, mint a súlytól rogyant háztető a nap erejétől megolvadt hótakarót.

*

A nő és a férfi, akik életük szakadékaikról és viharok járta ormairól beszéltek: a szüleim.

A karma mindent átfogó törvényei szerint? A Moirák, az emberi élet felett rendelkező sorsistennők akarata szerint Klóthó fonta életük fonalát, és Lakheszisz húzta azt át úgy sorsuk fordulóin, hogy Cupido nyilai őket biztosan eltalálták?

Nem tudhatjuk. De bizonyos, hogy ha nem vigyázunk, a lelki szeretet érzelmi és halálos érzéki szeretetnél köt ki.

1950 szeptemberében házasodtak össze a bácsalmási templom felszentelésének napján, amikor az egész falu ünnepelt és búcsút tartott.

Hogy hány tiltott disznóvágás történt és a beszolgáltatás előtt mennyi húst, kolbászt, hurkát tüntettek el Bácsalmáson ezen a napon? Azt csak az angyalok látták, és Nagypám is köztük volt. Támadt is rémület, amikor az utcán megjelentek az ellenőrök. Szervezett figyellánc jelentette, hogy már befordultak a Kossuth utcába. Felmennek a padlásra, ahonnan söpörni szokták a gabonát, le a pincébe, szemügyre veszik a hordókat, minden zugba benéznek!...

Anyámék hálósobájában, az esküvőre nagyszüleimtől kapott antik rózsafa hálósobabútor darabjaira is kíváncsiak voltak! Átforgatták a szekrények, éjjeliszekrények polcait, a kelengye darabjait. Az ágyak alá is bekukkantottak! Tudták, hogy az egész falu a rejtegetés népművésze, mint a kiskunhalasiak a csipkeverésé, vagy mint a kalocsaiak a paprikaérlelésé, de talán ma nem is akartak találni semmit. A munkájukat végezték.

Apai, anyai nagyszüleim és a vendégek ijedten ültek a helyükön. Várták, hogy mi lesz. A zenészek hangszereiket le sem téve készen álltak, hogy megszólaltassák azokat, amikor csak lehet. Az ellenőrök beléptek az utcai szobába, mely a legnagyobb volt, s ahol a vendégek összegyűltek.

Apám helyet kínálta őket:

- Maga az ifjú férj? - kérdezte apámtól az idősebbik.

- Igen.

- Hogy hívják?

- Chupich. Chupich Antal.

- Vi govorite po sebrski?

- Ja govorim - Apám szeme felvillant. Nagypám megszólalt.

- Lányom, töltsön bort a vendégeknek! - Anyám felszolgált a bort.

- Magázódnak családon belül? - kérdezte anyámtól az ellenőr.

- Igen. A tisztelet kifejezése, hogy magázzuk a szülőket, ők is gyermekeiket, és egymást - felelte anyám. Hozzá akarta még tenni, hogy a jó asszony éljen szeplőtelenül, süssön jó kenyeret és őrizze a házat, de nem tette.

- Koma, szép asszony a feleséged! - nézett apámra az ellenőr, és fenékgig ürítette poharát. - Anyám is szép volt, amikor apámmal egybekeltek Kikindán.

Anyám töltött újra. A vendégek a második poharat is megitták.

- Kinek a bora ez? - kérdezte az ellenőr. A társa meg sem szólalt.

- Magam készítettem - mondta nagypám. - Vágai óbor... a... Felvidékről. Egy hordót meg-
őriztem.

- Bátyám, magának ilyen bora van! A tótok mégis elzavarták? Nem tudják mi a jó!

Apám a zenekarhoz lépett, intett, és odasúgta: „Tamo do leko!”

A harmonika és a tambura olyan szívfacsaróan szólt, hogy az ellenőr letette a poharat. A fúvósok és a dobos csak akkor kezdtek játszani, amikor apám énekelni kezdett. „Tamo do leko, / Doleko kraj mora, / Tamo je selo moja, / Tamo je ljuba moja!”

A bunyevác dalt vele énekelte az ellenőr és néhány vendég: „Ott messze, / Messze a tenger partján, / Ott van a hazám, / Ott az én kedvesem!”

A keringő dallamát a trombita torokszorító szólama folytatta. Tisztán, átéléssel fújta a trombitás: hevesen vert a szív, még azé is, kinek gyökereit nem szláv anyaföldből szakították ki.

- Jó emberek! - állította le a zenét az ellenőr. - Elő azzal a hurkával, kolbásszal, sült oldalassal! Éhesek vagyunk!... Eszünk, és megyünk tovább. Valahol valamit találnunk kell!

Nagyanyám a pohárszék rejtekéből elővette, amit kértek, és eléjük tette. Nagyon éhesek voltak, tömték magukba a húst. Szaftos oldalast, májas és rizses hurkát, frissen sült kolbászt Harapásaiktól recsegett a porc, ropogott a csont, s csorgott a paprikás zsír. Rázendített a zenekar, kóló ütemére ropták a körtáncot a vendégek.

És a vidámság beköltözött újra a házba.

- A kommunizmus csak akkor siralmas, ha félni kell, és nincs mit enni? - kérdezték az ablakon bekukucskáló, égből szállt angyalok, akik őrizni érkeztek a földi megpróbáltatásokkal küzdő embert, miután Ádám és Éva ettek a tudás fájának gyümölcséből, és kiűzettek a paradicsomból.

Anyám sem gondolta, hogy olyan ember lesz a párja, akinek a szülei alig tudnak magyarul beszélni. Amikor ők pedig magyar származásuk miatt váltak földönfutókká!

Nincs nagyobb kín, mintha az ember elveszti hazája földjét - vélték az ókori görögök. Se ha az ember mégis otthonra lel, szerelmét megtalálja, akkor isten mindent elrendezett, amit a politikusok összekuszáltak.

Anyám apám mellé állt a körbe, a férfi mellé, akitől gyermeke méhében már megfogant, s családja új tagjaival összefonódva úgy járta a kólót, mintha egész életében délszláv körtáncot járt volna.

*

Mélységes mély a kínok kútja! És ezt egy asszony hányszor érzi életében!

Gyönyörtől túlaradó, és fájva vérző, amikor érintetlenségének virágszirmai lehullanak. Örömtől lebegő, és kínokban vergődő, amikor testének érett gyümölcse méhéből kibújva felsír.

- Buddha követőinek igazuk van - hivatkozott anyám Apponyi nénire Adler doktornak, aki a bábaasszony segítségével vezette a szülést. - A születés szenvedés. A vénség is szenvedés, a halál is szenvedés. A bánkódás, a zokogás, a vergődés, a levertség megint csak szenvedés. S az is csak szenvedés, hogy amire vágyunk, azt nem találjuk. A szenvedés eredete pedig a szomj, s a mindig újraéledő szomjúságot kíséri a gyönyör szenvedélye, mely utat tör magának, mint a földből fakadó forrás. A szenvedés megszüntetéséhez a szomj megszüntetése vezetne azon a nyolcszor forduló ösvényen, melyen a helyes hit, a helyes elhatározás, a helyes beszéd, a helyes cselekvés, a helyes életmód, a helyes igyekezet, a helyes vizsgálódás, a helyes elmélyülés fái az útjelző táblák.

Bátyámat, aki a Péter nevet kapta, anyám mellé fektették, ő gyermeke mellett mély álomba merült. Adler doktor gratulált apámnak.

Szüleim a Sallai utcában laktak egy szoba-konyhás albérletben. Anyai nagyszüleim átköltöztek a Kossuth utca 104-es számú házba, ahonnan a kitelepített német családok otthonaiba érkezők egyike már eladott mindent, és elköltözött Bácsalmásról. Nagy volt a ház, a kert, sokat kellett volna dolgozni. Maradt volna hely, hogy anyámék a szüleikhez visszaköltözzenek, de ha az ember az önállósulás első lépcsőfokára már felért, visszafordulni nem tud.

Apám nagyapámékhoz indult, hogy elvigye a hírt. Útközben Adler Jenővel beszélgetett.

- Okos emberek maguk. Tanulniuk kellene! Témun András járt a rendelőmben. Azt mondta, hogy ha maga és én belépnénk a kommunista pártba, nagy karrier várna ránk... - nézett apám szemébe Adler.

- A doktor úr belép?

- Marx családjában is volt rabbi, ahogy az enyémben, de én szociáldemokrata vagyok és hívő.

- Szibériából tértem haza. A kommunizmus humanista eszméivel, ha azok vertek volna gyökeret, a Szovjetunióban fel lehetett volna egy társadalmat építeni. De nem pravoszláv templomokat porig rombolni! Ikonokat égetni!... Mi is hívők vagyunk, doktor úr... Nekem már sokan üzentek a pártból.

- Nem szabad bevallaniuk, hogy mit gondolnak, és miként vélekednek!... A felesége így tönkremegy!... De maga is! Eszükkel, tehetségükkel mindent elérhetnének!

- Apám megsebesült. Rokkant. Három gyermeket neveltek. Születésem után két évvel Trianonban elvették a Délvidéket. Szegénység, dermedtség telepedett mindenkire, uram. Örültem, hogy az ipari iskola tandíját nagynéném szüleim helyett kifizette. A szakmámat és a családomat én most már egy párttagkönyvért nem hagyom el!

- A maga kedves felesége, fiam, jobb sorsra lenne érdemes!

- Tudom. Régi família leszármazottja. Amikor Trianon után tíz évvel megszületett, már mindenük elveszett. Amikor iskolába kezdett járni, visszacsatolták a Felvidéket, de háború volt. Amikor újra elvették, rosszabb lett minden, mint valaha is volt. Mikor tanult volna?

- Értem. De most megtehetné!

- Én dolgozom, és jobb, ha most meghúzzuk magunkat!

- Magam is azt teszem... magának, fiam, igaza van.

- Majd a gyermekeim! Ők szebb jövőre születnek! - mondta apám és elköszönt Adler doktortól. Az orvos még megjegyezte:

- Legyenek boldogok, Chupich úr! Szenvedtek annyit, mint a népem, akik szétszóródva élnek a világban, távol az ígéret földjétől.

Apám vitte a hírt, hogy gyermekük született. Előbb anyám szüleikhez, aztán a Kálvária sorra.

A jászolban fekvő kisdéd Jézust látogathatták olyan boldogan, ahogy a gyermekágyban fekvő anyámat, s az a melegség járta át őket, mely mindenkit átjár, amikor újszülött érkezik a házhoz.

Amerikából, Felvidékről, Vácról és a délvidéki rokonoktól érkeztek jókívánságok. Írt Festetich, gratulált Erdélyből Nyírő és Gaál. Apám ragyogó arccal mutogatta a leveleket.

Pestről érkezett néhány sor, s annak utóirata a földrengések félelmetes moráját keltette a betlehemi hangulatban élő család lelkében: „Bélát letartóztatták, és elvitték! Semmi hír felőle! Imádkozzatok!”

*

Amikor Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapját ünnepelte az ország, szüleim apai nagyanyámat gyászolták. Sírjára szerény fakereszt került, a keresztre felirat:

„Elisabeth Fleckenstein 18. 11. 1883. Bácsalmás - 06. 07. 1952. Bácsalmás”

Apám halottak napján estefelé indult a temetőbe. A sírnál Adler Jenővel találkozott. Az idős orvos virág helyett kavicsokat rakosgatott a sírra. „Szeretett, dolgozott, megpihent” - mondta latinul.

- Jó estét, doktor úr! - köszönt apám.

- Jó estét, fiam. Örülök, hogy látom.

- Zavarom, doktor úr?

- Nem. Őseink a sivatagban kődarabokkal jelölték meg halottaik sírját, és szokásaikat a szétszóratásban is megőrizték. A zsidók mindig ragaszkodtak a hagyományaikhoz.

- Ahogy családomban a németek és a bunyevácok.

- Jól ismertem a családját.

- Anyám mesélte, hogy iskolába jártak együtt.

- Történt más is - nézett apámra Adler.

Apám a sírra tette a fehér krizantémokat, amiket anyám kötött csokorba, és az orvoshoz fordult.

- Mire gondol, doktor úr? - kérdezte.

- Udvaroltam a maga édesanyjának.

- Ezt nem tudtam - csodálkozott apám.

- Emlékszik a nagyszüleire?

- Nem. Sajnos, nem.

- Dolgos emberek voltak. Malomtulajdonosok. Jómódban éltek. Jól tették az őseik, hogy a Spessart vidékéről Magyarországra költöztek.

- Tudom, hogy a nagyapám Lorenz Flecklenstein 1845-ben született március 25-én, és 1921. február 12-én halt meg. Három éves sem voltam akkor. Nagymamám, Eva Schönwald négy évvel fiatalabb volt nála. Nagyapa huszonhárom éves volt, nagymama tizenkilenc, amikor Madarason összeházasodtak. Rég volt... 1868-ban...

- Jól emlékszik a dátumokra.

- A Fleckenstein és a Schönwald neveket hallva a bajai laktanyában rám parancsoltak, hogy igazoljam a származásomat. Zsidó vagyok-e? Össze kellett gyűjtenem az egyházi anyakönyvek másolatait a XVIII. század elejétől. Apai ágon a Csupich, Babich, Rudich ágat és a Nobilis Alexius Bedich és a tekintetes Csákyi Honorats Ödön Eugenius előkelő nemesi származását is bizonyítani kellett.

- Értem. Sikerült?

- Igen.

- Édesanyja német származása ellenére magát is elégették volna Auschwitzban?

- El. A plébániák gondosan vezetett anyakönyveinek köszönhetem az életem... Igazoltam, hogy ükapám Heinrich Fleckenstein 1745-ben született Krombachban, Frankfurt am Main közelében. A bécsi kancelláriai jegyzékben föllelhető, hogy 1786-ban az 57/5-ös bécsi patens

alapján érkezett Magyarországra, az akkorra elnéptelenedett Bácskába feleségével és kisfiával. Húsz gyermekük született.

- Ne mondja!

- Űknagyanyám neve Maria Elkmann volt. A dédapámat is Lorenz Flechensteinnek hívták. 1804-ben született. Rosina Justina Uhlmann vette el feleségül, Johann Uhlmann és Bell Magdalena Pöchl lányát. Johannes Engelhardt és Nicolaus Pöchl voltak a tanúi.

- Még ezt is tudja?

- Az anyakönyvek, melyekből a kivonatokat kaptam, rögzítették. Nagypám ebből a házasságból született, ahogy mondtam, és Laurentius Fleckenstein néven jegyezték be az anyakönyvbe. Lorenz lett tehát ő is, és Éva Schönwaldot vezette az oltár elé. Nagymama szülei Paul Schönwald és Dorothea Tschauth voltak.

- Emlékszem rájuk - nézett apámra Adler. - A nagyszüleinek tíz gyermeke született: Margarethe, Barbara, Mathias, Lorenz, újra Barbara, Franz és Elisabeth. Még ennyi idő múltán is eszembe jut! Édesanyja az iskolában sorolta gyakran testvérei neveit. Elisabeth után még két gyermek született: Josef és Georg, de ők meghaltak. Josef hat hónapot élt, Georg tizenháromat. Ezt is az édesanyjától tudom... Amikor megkértem a kezét, igent mondott... és meg is jegyezte, hogy ha fiúkat szül, őket Josef és Georg névre fogjuk keresztelni.

- Amit mesél, doktor úr, most hallom először.

- Nagyszülei... Éva néni és Lorenz bácsi... mindig kedvesen fogadtak engem: Maga, fiam öcsém... Jézus ivadéka. Istenünké... mondta a nagypapa. Én magának odaadnám Elisabethet, ha szereti, de mit szól majd ehhez a rabbi? Hitközségi sakter a maga apja. Láttam a saját szememmel, hogy gyakorlott metsző, és a zsidó vallás előírásai szerint hogyan vágja le az állatokat. Ha előállna a kérésével, a maga nyakát is elmetszené.

Apám érdeklődéssel hallgatta az orvost.

- Mi történt azután?

- Bejelentettem, hogy mire készülök. Apám szaggatni kezdte a kaftánját. Zokogott, jajgatott. Ábrahám és Izsák istenéhez fohászokodott. „A gyermek elhagyni készül a közösséget! Nem zsidó unokát akar nemzeni családjának! Jaj, jaj, jaj, istenem!!!. Én jó uram!!! Ábrahám, Izsák istene!!!” ...És rohant a rabbihoz. Én meg utána. Elmondott neki mindent. A rabbi azonnal döntött. „Ha a fiú szerelmes... majd elfelejti!” - mondta, és a tóraolvasóval bökdöste a mellkasomat.

Apám nevetett, Adler folytatta.

- A fiú nem lép apja örökébe!.. Az Úr dicsőségére nem lesz a sakerség beavatottja! De a fiú hű marad felekezetéhez! Útnak indul!... Már holnap útnak indul Heidelbergbe! - szórta nyilait a rabbi, és levelet írt unokabátyjának, a heidelbergi rabbinak. Levele hamarabb Heidelbergbe ért, mint én. Gyalog és parasztszekéren mentem a Monarchia falvain és városain keresztül. Vándoroltam, mint a zsidók Egyiptomból az Ígéret földjére. Aludtam szénakazalban, jóindulatú emberek füstszagú konyhájában, mint a bajai Jelky András. De hát Jelky önként vállalta a vándorlást! És kalandjainak végállomása Batávia lett, Jáva szigetén. Az enyém meg a heidelbergi zsinagóga.

Apám érdeklődve hallgatta Adler történetét.

- Nem bántak rosszul velem. „Szerelem! Szerelem! Költőknek való tréfli! A tolluk hegyére tűzik, és ízlelgetik!” - krárogta a heidelbergi rabbi. És egy kérése volt, hogy tanuljak. Temp-lomszolga lettem, és magántanuló. Egy év múlva el is kezdhettem az orvosi tanulmányokat.

- Anyám erről soha nem mesélt nekem - jegyezte meg apám.
- Neki köszönhetem a diplomát.
- Végső soron... igen.
- Nem vehettem el, s hogy felejtsek, messzi földre küldtek. Így lettem orvos. Orvos a gettóban, orvos munkaszolgálatosként, és orvos vagyok ma is. A beteg - ha zsidó, ha náci, ha kommunista - akkor is beteg. Édesanyját pedig hozzáadták ahhoz, akit számára szülei kiválasztottak. Én pedig feleségül vettem azt a lányt, akit a hitközségből szántak nekem. Édesanyjának első, német származású férje nem jött haza az első világháborúból, de Elisabeth később újra férjhez ment... a maga édesapjához. És gyermekeket szült.
- Annak rendje szerint ki is tagadták a családból...
- Tudtam róla... Az én feleségem nem szült nekem gyermekeket, és nem jött haza Auschwitzból. Olyan egyedül vagyok, mint az ujjam! Ha lehetne olyan támaszom, mint maga, kedves fiam!
- Ha segíthetek bármiben, megteszem - mondta apám.
- Már ez is elég. De törődjön a családjával. Feleségével, gyermekével.
- Köszönöm, hogy jó hozzánk, doktor úr!
- Maga az én fiam is lehetett volna - Adler átölelte apámat. Botjára támaszkodva elindult a sírok között a kijárat felé.

Apám nézte a távolodó embert, majd megigazította a virágcsokrot, s mintha anyja hangját hallotta volna, mely annyiszor erőt adott neki a szibériai magányban: „Mein liebliche Sohn!” S szíve úgy szorult össze, ahogy mindenkié anyja sírjánál.

*

Apám hazafelé tartott a temetőből, és az utcán Témunnal Andrással találkozott. A Nemzeti Bizottság elnöke feleségével igyekezett valahová.

- Szervusz, Anti! - köszönt Témun.
- Szervusz, András!
- Kak gyela, tovaris Chupich? - érdeklődött oroszul apámtól Témunné. Témun az első világháború után hadifogságban találkozott vele a Szovjetunióban. A Bácsalmáson tanult szabómesterséggel szerzett ismertséget magának, s a szibériai faluban, ahová került, dolgozott és megnősült. Az ifjú asszonyt aztán magával hozta Bácsalmásra, aki, mint otthon, tovarisnak szólított mindenkit.
- Kak szazsa bela - felelte apám. Témunék nevettek. A válasz jelentése ugyanis nem csak az volt, hogy „mint a fekete korom”, hanem a szavak mély népi bölcsesség szerint inkább azt, hogy a koromtól ragacsosan.
- Nyemnózska szoli nada! - folytatta apám. Az asszony arca felragyogott. Hányszor hallotta a ezt a mondatot a falujában! Az emberek csak sóhajtoztak: „Csak egy kis só kellene!” S ez azt is jelentette: „Ó, ha egy kicsit jobban élnénk!”
- Gyere közénk, Anti! Lépj a pártba! Neked is meglesz mindened! És a családodnak is! Só és előmenetel!
- Da. Bugyetye Vü, tovaris, cslen partü! - agitálta apámat Témunné.
- Dozsivjom, uvigyim! - hangzott a válasz, amivel azt akarta mondani, hogy éljünk, és meglátjuk.

A kommunista pártba csalogatásra - válasz gyanánt - mindig elegendőnek bizonyultak ezek az orosz fülnek kedvesen csengő szavak, melyek rövidebbek is voltak, mintha azt mondta volna, hogy „boldog, aki távol tartja magát a zajos hivataloktól, mint a régiek tették”.

- Dászvidányija, tovaris Chupich! - búcsúzott Témunné.

- Szervusz, Anti.

- Szervusz, András - és elindultak. Témunék haza, vagy az orosz katonai parancsnokságra, esetleg a Nemzeti Bizottságba? Halandók közül senki nem merete volna tőlük ezt Bácsalmáson megkérdezni.

Apám szaporázta lépteit hazafelé. Várták. Reggel, délben és este. Jó szívvel, terített asztallal, a családi örömök helyszínén. Egy Szibériából visszatért ember számára mindez pedig maga volt a csoda. Paradicsomi állapot.

Apám ereje visszatért. Reggel négy órakor fel tudott kelni, s dolgozott egész nap.

- Látástól vakulásig, kedves Anti? Még a nap is alszik! - köszöntek neki a hajnali sötétben Czuczor Gergely egyenesági leszármazottai, akik a kényszerlakhelyül kijelölt Bácsalmáson kertészkedéssel foglalkoztak. Apám nem szállt le a bicikliről.

- Alszik... de itt... fölkel, Sándor bátyám! - mondta Czuczor Sándornak. - Szibériában sokszor még ezt sem tette!

- Anti, magát Margitka nektárral, az istenek italával itatja, és ambróziával, az istenek eledelével táplálja, hogy ennyi ereje van? - kérdezte a naszvadi Czuczorné.

- Pezsgővel és kaviárral! Ahogy a Gulágon szokás, Mária asszony! - felelte apám, s kuncogott. A kora reggeli jókedvhez ennyi elég volt.

- Olyan maga, Anti, mint a berber telivér! Azt is már hajnalban futtatni kell! - nevetett Czuczor Sándor, közben gereblyéjére támaszkodva pihent egy kicsit. Az idős földbirtokosnak mindig a lovakon járt az esze.

- Sándor bátyán! Nem kell engem futtatni! Futok én magamtól!

- Margitka jól van? És a kisfia? - kérdezte Czuczorné, de választ már nem kapott, mert apám ezt már nem hallotta. Messze járt.

Czuczorné sóhajtott, a mellette kapáló gyermekeire, Máriára és Ferencre nézett. - Margit jól ment férjhez! - emlegette anyámat. - Idevalósihoz. Aki védi, óvja őket. De velünk mi lesz?! Istenem! Istenem! Segíts! - kérlelte a mindenhatót, hogy csillapítsa lelkének háborgását és megőrizze nyugalmát a szerencsétlenségben. Járt közben a keze. Tudta, hogy a tétlenség a testet sorvasztja, a munka erősíti: az előbbi korai öregséget, az utóbbi hosszú fiatalságot biztosít. A nők képesek egyszerre több dologra figyelni.

Apám vállalkozása a bácsalmási építőiparban fellendülőben volt. A Németországba kitelepített Haffenscher Ádám üzleti körét sikerült megszereznie. Segédek, alkalmazottak vették körül, de ő maga is dolgozott. S aki dolgozik, annak gyorsan múlik el a nap. Reggelizni, ebédelni járt haza. De vacsora után már nem ment sehová.

1953-ban az új gazdaságpolitika irányítója Nagy Imre miniszterelnök lett. A szüleim vacsora után híreket hallgattak egy Pozsonyban vásárolt Tesla világvevős rádión. Péter aludt, anyám kézímunkázott.

- Csak dolgozni engedjenek! Ha szövetkezetbe kényszerítenek, vége mindennek!

- Megteszik, gondolod? - kérdezte anyám.

- Szervezik a téeszeket, a vállalkozásokat sem fogják békén hagyni. Két év kellene még, és együtt lenne a pénz a házra!
- Meglesz, tudod, hogy minden fillért beosztok - biztatta anyám.
- Mert nekem juttatott ház nem kell!
- Pedig van üres. Nem is egy. Akiknek jutatták, ki tudja milyen emberek! Jöttek, mindent feléltek, és továbbálltak.
- Nekünk nem kell! - mondta határozottabban apám. - Ha zsidóé volt, azért, ha németé, akkor meg azért. Azokat a házakat is építette valaki! Vette, dolgozott érte! A zsidókat elvitték, a németeket kitelepítették. És ha egyszer hazatér valaki közülük? - kérdezte apám.
- Mi lehet a Fleckenstein rokonokkal?
- Akiket az NDK-ba hurcoltak, átszöktek Nyugat-Németországba. Onnan kivándoroltak Amerikába.
- És ezt csak most mondod?
- Jobb, ha mi nem tudunk semmit!
- Bajunk lehet belőle?
- Mit lehet itt tudni?
- Te honnan tudod?
- Haug Jóska mesélte tegnap. De te ne beszélj róla senkinek! Osztályidegenekkel nem elnézőek - figyelmeztette anyámat apám.
- Mi lesz még itt, istenem? - Anyám betakarta bátyámat, mintha az csillapítaná szorongását.
- Várhegyi István apja hazajött a kistarcsai internálótáborból.
- Életben maradt! Találkoztál vele?
- Nem. Istvánnal találkoztam. Apja ágyynak esett. Teste él, de a lelke halott. Négy év alatt az ÁVH kezei között ez is megtörténik.
- Ó, én jó Istenem! - szorongott anyám.
- Ne félj, amíg én élek, ne félj! - és megsimogatta anyámat. De már nem mesélt, amiről a faluban beszélnek. Hallgatta a rádiót. Beszámoltak az atomtírok megsértésének vádjával halálra ítélt Rosenberg-házaspár megmentése érdekében kibontakozott országos mozgalomról.
- Nem értem! Az egész nem értem! Ami ebben a világban történik! - mondta apám. - A Rosenbergek Bácsalmáson ezerholdas birtokosok voltak. A zsidóüldözéseket csak Rosenberg Mihály élte túl, de aztán Kanadába szökött. Özvegy Rosenberg Ernőné, Arnold, Júlia és Rosenberg Miksáné koncentrációs táborban haltak meg.
- Most pedig Amerikában üldözik őket? - kérdezte anyám. - Ugyanaz a család lenne?
- Nem. Névazonosságról van szó.
- Baj lesz ebből! - s anyámon újra a szorongás vett erőt. Apám csavargatni kezdte a rádió állomáskeresőjét, és abbahagyta, amikor egy luxemburgi adón zenét talált. Orgonára írt zene-művet, ami isten békéjét árasztotta. A zene vagy valami más miatt, bátyám fölébredt.
- Papa... gyere! Papa... - s apám elérékenyülve a kétéves gyermek szavaitól ölébe vette Pétert, dajkálta, ölelte. Napközben erre nem volt ideje. Anyám később ágyba fektette bátyámat, fülébe súgta az esti imát: „Én Istenem! Jó Istenem! Lecsukódik már a szemem. De

a tiéd nyitva Atyám, egész éjjel vigyázz reám!” Ők is nyugovóra tértek. A rózsafa intarziától ékes ódon tölgyfabútorok őrizték álmukat.

Augusztus közepére anyám biztos volt abban, hogy gyermeket vár újra. Adler Jenő, szüleimmel ellentétben, nem örült a hírnék, mert anyám szívét egyre gyengébbnek találta. A terhességet orvosi szempontból teljesen ellenjavaltnak vélte, s aggodalommal tekintett a jövőre anyám egészségét illetően.

- Amit az Úr adni akar, azt úgyis adja, Margitka! - mondta azért bizakodóan.

- Ha nyájat ad, ad legelőt is hozzá, doktor úr! - bizakodott anyám. A kérdést ezzel befejezettek lehetett tekinteni. Ratkó Anna egészségügyi miniszter rendelete amúgy is érvényben volt, s az tiltotta az abortuszt. „Nő szülje meg gyermekét akkor is, ha belehal!” Isten rendelése ez! - vélték a rendeletről függetlenül.

Anyám nem kímélte magát, karján Péterrel sietett Adlerhez. Péter beteg, majdhogynem élettelenül kapaszkodott anyánkba. Nem sírt, de a levegőt szaporábban vette. Anyám gyorsította lépteit, s aggódva nézte Péter bőrének és szeme kötőhártyájának kóros, sárgás elszíneződését.

- Kisfiam! Kisfiam! Tarts ki! - mondogatta, de inkább önmagát bízta, hogy bírja a lépteket. Adler háza elé ért. Dörömbölt az ajtón.

- Doktor Úr! Doktor Úr!

- Ki az?

- Otthon van! Hála Istennek!

- Ki az?

- Én - anyám már válaszolni nem tudott.

- Maga, Margitka?

- A fiam... - lihegett már. Adler magához vette a gyermeket, anyámat karon fogta, bekísérte a váróterembe, és leültette.

- Itt várjon! Igyon egy pohár vizet! - mondta, és bevitte a gyereket a rendelőbe. Az ajtót becsukta.

Anyám töltött a kancsóból, megitta a vizet, és kifújta magát. De olyan csend volt, hogy nem tudta elviselni. „Mi történik odabent? Nincs egy hang se? Nem is sír? Csak nem?!”... Nem bírta tovább. Kirohant az udvarra, s az ablakból leskelődött Adler rendelőjébe. Az orvos éppen egy szekrényt nyitott ki, fényes volt az ajtaja, kagylóintarziák díszítették. Csillogott, mintha a frigyláda őrzésére készítették volna. Adler ampullát vett elő, fecskendőt, tűt, felszívta a gyógyszert, és beadta az injekciót Péternek. Anyám felszisszent a szúrásakor, mintha őt érte volna fájdalom. Péter felsírt, a levegőt kapkodva bömbölt. „Nincs baj!” Anyám megnyugodott. Visszament a váróba, és leült. Nemsokára kijött Adler, és mosolygott:

- Meg kellett szűrnom! De maga csak legyen nyugodt! Diéta, pihenés, és a gyermek két hét múlva újra a régi.

- Mi a baja?

- Májgyulladás... de nem kell izgulni! Hepatitis A. Meg fog gyógyulni. Erős fiú. Reggel és este elmegyek magukhoz. Meg kell még szűrnom néhányszor. Szigorú diétát tartsanak!...

Az orvos visszament a rendelőbe. Telefonon üzent apámnak, aki rövid időn belül megérkezett.

Péter, Adler Jenő kezelésének köszönhetően, meggyógyult.

*

Teltek a hónapok. A Szabad Nép hírt közölt arról, hogy a begyűjtési rendelet megszegése miatt a Legfelsőbb Bíróság több tanácsi vezetőt felelősségre vont, illetve több évi börtönre ítélte, az emberekben csak gyűlt, fokozódott a félelem és az iszonyat érzése. Anyámat az események kiváltotta rémülettől is óvták, s el is érkezett az 1954-es esztendő első hónapja, annak is a huszonhetedik napja, amikor a bácsalmási szülőotthonban fölsírt egy újszülött.

- Fiú! - szólalt meg a szülésznő.

- És mekkora! - csodálkozott az orvos. - Mi lesz a neve, asszonyom?

- Ernő! Chupich Ernő - mondta a nevem az életben először anyám.

Megfürdettek, megmértek, anyám öröme és büszkesége fokozódott.

- Asszonyom! Négy kiló harminc dekás, ötvenegy centis vasgyúrónak adott életet! - közölték velem.

Gratulációk, jókívánságok érkeztek. Az örömteli órák azonban elmúltak, és gyülni kezdtek a rosszullét ijesztő, baljós előjeleinek felhői. Anyám beteg lett. Láz gyötörte, a szívét fájlalta, Adler a fejét csóválta.

- Nagy a baj, fiam - vezette apámat egy csendes sarokba, a kórház folyosóján. - Nagyobb, mint amit sejteni lehetett.

- De hát mi, doktor úr?

- Szívbelhártya gyulladás.

Apám sóhajtott:

- Értem.

- Penicillin kellene, de azonnal! És nekem nincs. Drágább az most, mint az arany. Volt néhány ampullám, de azt Péter fiának adtam be.

- És pénzt sem fogadott el!

- Nem is fogok. De most erre nincs idő! Penicillint kell szerezni, mert különben a felesége meghal.

Apám állt, gondolkodni is képtelen volt. Adler szólalt meg ismét.

- Margitkának vannak Amerikában rokonai, jól emlékszem?

- Vannak - csillant fel apám szeme.

- Akkor most jól figyeljen rám, Anti! - s Adler elmondta, hogy mit lehetne tenni. - De az első penicillin adagot feleségének holnap, legkésőbb délután meg kell kapnia!

- Értem - motyogta apám, de felfogni nem tudta, hogy ha nem jár sikerrel, egyedül marad két árva gyermekkel. Mintha kerékpárversenyen kellett volna teljesítenie, úgy tekerte biciklijét! Pedig fújta a havat a szél, söpörte végig az utcákon, hótorlaszokat formált, helyenként akkorákat, mintha hóborította sivatagi dűnék lettek volna. A szibériai tél kíméletlen, de ezt most elviselhetetlennek érezte. A hepehupás, hóval fedett utakon a gödröket sem lehetett előre kiszámítani. Csak a lovas szánok siklottak csilingelve és könnyen a gidres-gödrös földutakon, mint a korcsolyázók a jégen.

A Kossuth utcában a kitelepített pozsonyeperjesi Czinege Dezső, apai nagyapám barátja házuk előtt szánkóját, lovait próbálta kiásni.

- Az isten fáját ennek a hidegnek! - morgott az öreg. Észrevette apámat. - Hiányoznak a szibériai telek, öcsém, hogy ilyenkor is az utcán tekeregsz?

Apám nem volt tréfás kedvében. De megállt, leszállt a bicikliről.

- Kutyát nem vernek ki ilyenkor a házból! Forralt borért fordultam vissza egy pillanatra, és máris betemetett mindent a hó!

Az elől felgömbített talpakon csúszó szán csakugyan ki sem látszott a hóból. A lovak hátát durva pokróc melegítette, de a szél a vastag takarók alá is utat talált magának.

- Ugyan hová indult ebben az ítéletidőben, Dezső bátyám?

- Beadásra viszek húst és bort.

- Ilyenkor?

- Ha ők jönnek, mindent visznek!

Apám segítette kiemelni a szánt. Nehezen, de mozdult.

- Hó! Hóóó!!! - állította meg a lovakat az idős birtokos. - Ernő úrfi hogy van, Anti?

- Köszönöm jól, de a feleségem... - nem tudta folytatni. Vacogott. De aztán összeszedte magát, és kimondta. - Margit... haldoklik...

- A szentségit!

- Gyógyszer kellene! Amerikából... talán a rokonoktól kérhetünk.

- A kurva istenit a világnak! Már gyógyszert se adnak!

Apám nem válaszolt, csak dideregett.

- Idd ezt meg! Margit nénéd most forralta - s átadta a fahéjtól, szegfűszegtől illatozó, üvegbe töltött bort. Apám a szájához emelte az üveget, és inni kezdett. Ereit átjárta a forróság. - Idd ki! A szentségit! Fenékig! Nekem van még bent.

Apám megitta az egészet.

- Köszönöm, Dezső bátyám! Megyek, kapcsolatba kell lépni az amerikaiakkal!

Felült a kerékpárra. Indult, de nagyon nehezen. Czinege Dezső utána kiáltott:

- Járj szerencsével! A szentségit a keserves életnek! A fiúk a családot reménységei!

S már csak a távolodó száncsengők hangjait lehetett hallani.

*

Az idős Adler Jenő látogatott el hozzánk, hogy elköszönjön.

- A hit, mint a lélek, mely eltávozott, többé nem tér vissza Bácsalmásra - mondta. - Szekerek százai hordják el a zsinagóga tégláit Mélykútra, ahol a zsidótemplom megszentelt köveiből katolikus templom épül... Nem köt már ide semmi! - mondta őszintén Adler. A lélek tükre a beszéd.

- Vigyázzon magára, doktor úr - mondta anyám, és a kezét nyújtotta. Adler kezét csókolt.

- A XX. század csak a vizály kötelét húzta. A háborúk éhínséget és pestist hoztak az emberiségre, a háború tehát mindennél rosszabb - indult Adler a kapu felé. Még megjegyezte: - Elmegyek ebből az országból. Szabad országban a gondolatnak és a szónak is szabadnak kellene lennie!

- A papa megint jajveszékelt álmában! - szólalt meg Péter, aki úgy vélhette, hogy ezt egy orvosnak el kell mondania.

- A papa még nem jött haza a háborúból, Péter - nézett rá Adler. Tudta, hogy nagyon nehéz a jogos fájdalmakat csillapítani. - Tudod, rossz elvből rossz vég következett - de ezt már csak úgy maga elé mondta; kezét nyújtott apámnak, és botjára támaszkodva elindult.

Soha többé nem láttuk.

*

De még csak október volt! 1956 október 23-án a budapesti egyetemisták tüntetése forradalommal szülekedett. Október 24-én Bácsalmáson a fiatalok lerombolták a szovjet hősi emlékművet. 25-én nemzeti színű zászlókat helyeztek el a középületeken, a vasútállomás épületéről leszedték a vörös csillagot. Sárkány Ernő tanár szervezte meg a pedagógusokból álló Petőfi Kör és megalakult a helyi hatalmi szervként működő Járási Forradalmi Bizottság Udvardy Sándor és Szántó János, valamint a községi Forradalmi Bizottság Bácsalmási István vezetésével. Október 26-án a kultúrházban nagygyűlést tartottak, majd megkoszorúzták az első világháború áldozatainak hősi emlékművét.

Apám, anyám kérésére, nem vett részt az eseményekben, de a Bácsalmási Járási Forradalmi Bizottság stencilen sokszorosítva közzétett követeléseiből egy példányt hazahozott. Otthon olvasták:

1. Alakuljon meg a Független Demokratikus Kormány. A szovjet csapatokat a vérengzés megszüntetése végett azonnal vonják ki Magyarország területéről.
2. Hozzák nyilvánosságra az új kormány névsorát.
3. Minősítsék Hazafiaknak a magyarországi felkelőket és minden megtorló intézkedést azonnal szüntessenek meg.
4. Követeljük a teljes szabad választást, valamint Mindszenty és a többi politikai fogoly szabadlábra helyezését.
5. Hozzák nyilvánosságra külkereskedelmi szerződéseinket, és soha ki nem fizethető jóvátétel tényleges adatait. Nyílt, őszinte tájékoztatást követelünk az ország uránérc készletéről, kiaknázásáról és az orosz koncessziókról. Követeljük, hogy az uránércet világpiaci áron nemes valutáért Magyarország szabadon értékesíthesse.
6. A meglévő káderanyagokat hozzák nyilvánosságra és semmisítsék meg.
7. Az Államvédelmi hatóságokat azonnal számolják fel.
8. Követeljük, hogy a történelemért felelős személyeket, Rákosit, Farkast, Gerőt és társait nyilvános tárgyaláson vonják felelősségre.
9. Március 15, október 6 és október 23 legyen nemzeti ünnep, és augusztus 20 legyen újra Szent István ünnepe.
10. Követeljük a beadás megszüntetését és az adórendszer felülvizsgálatát.
11. Követeljük az iparban alkalmazott normák teljes megszüntetését, a munkások és értelmiségiek bérköveteléseinek sürgős és alapvető rendezését. Kérjük a munkások létminimumának megállapítását.
12. Követeljük az összes politikai és gazdasági pereknek független bíróságon való felülvizsgálatát, az ártatlanul elítéltek szabadon bocsátását, rehabilitását. Követeljük a Szovjetunióba kihurcolt hadifoglyok és polgári személyek azonnali hazaszállítását, beleértve a határon kívül elítélteket is.

13. A meglévő, a magyar népnek idegen címer helyett kívánjuk a régi Magyar Kossuth címer visszaállítását. A Magyar Honvédségnek a nemzeti hagyományokhoz méltó új egyenruhát követelünk.

14. Teljes szólás-, vallás- és sajtószabadságot követelünk.

Bácsalmás, 1956. Október 27-én. - Járási Forradalmi Bizottság

- Ismered a bizottság vezetőit? - kérdezte apámtól anyám.

- Te is ismered őket - hangzott a válasz. Udvardy Sándor a strand tulajdonosa, Szántó János pedig Haug Jóska sógora.

- Vajon mi lehet Bélával? Mi történik Pesten? - kérdezte anyám.

- Megtudjuk - válaszolta apám, és a Petőfi Kör körlevelét kezdte olvasni:

„Bácsalmás Népe! Új korszak nyílt a magyar nép történetében. A sokat szenvedett magyar nép végre kezébe vette sorsának irányítását. Nagy hibákat kell helyrehozni, nagy feladat áll előttünk: az igazi magyar demokrácia megvalósítása, a teljes állampolgári szabadság biztosítása. Ebben a nagy munkában mi is minden erőnkkel részt akarunk venni. Ezért felhívunk mindenkit: csatlakozzon a Magyar Nép jogos követeléseéhez.

A pesti utcákon ártatlanul kifolyt fiatalok vére szent kötelességünké teszi annak biztosítását, hogy soha többé ebben a hazában ne legyen bántódása egy becsületes embernek sem.

A Kultúrházban állandó bizottság alakult. Ott mindenki elmondhatja panaszait, követeléseit s azt azonnal továbbítjuk a mi Kormányunkhoz, a Nép Kormányához. Szombat reggel nyolc órától vasárnap délig mindenki mondja el mit akar, hogyan képzei szebb, boldogabb jövőnket, van-e panasza a község vezetői ellen, van-e olyan jogos követelése, amely eddig nem nyert meghallgatást.

Munkások! Parasztok! Értelmiségiek! Mondjátok el panaszaitokat, jogos követeléseiteket! Helyesnek tartjátok-e vitaestek rendezését szabad véleménynyilvánításunk biztosítására?

Felhívunk mindenkit, hogy jövő évi kenyérünk biztosítása érdekében azonnal kezdje meg, illetve folytassa az őszi vetési munkákat!

A község pedagógusai és a Petőfi Kör javasolja, hogy a Sztalin tér elnevezést Széchenyi térre, a Tolbuchin utcát pedig Hunyadi utcára változtassák meg.

Mindenki őrizze meg nyugalmát, ne akarja senki ezekben a nehéz időkben a Nemzet érdekei elé helyezni személyi ellentétekből fakadó bosszúját!

Fegyelmezett, nyugodt magatartásunkkal őrizzük, védjük minden fiatal, minden apa és anya életét!

Bácsalmás, 1956. október 27. - Bácsalmási Petőfi Kör”

- Ez igaz lehet? - kérdezte anyám. - Ennyi szenvedés után?

- Igaz. Az Állami Gazdaságban és a Gépállomáson munkástanácsok alakultak. Követelik a káderlapok megszüntetését és a nyolc órás munkaidő bevezetését - válaszolta apám.

*

Kádár János november 4-én bejelentette a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakítását. A szolnoki rádióból beolvasott kormányprogramja részeként kérelemmel fordult a Szovjet Hadsereg-parancsnoksághoz: „Segítsék népünket a reakció sötét erőinek szétverésé-

ben és abban, hogy helyreállíthassuk a rendet és nyugalmat hazánkban.” Kérésére november 4-én hajnali négy órakor a szovjet csapatok általános támadást indítottak Budapest és a nagyobb városok ellen. A Magyar Rádió közölte, hogy november 10-én Bácsalmásról három tehergépkocsi élelmiszeradományt szállítottak Budapestre, amelyet az István kórháznak adtak át.

Az elkeseredett harcok Budapesten november 11-ig tartottak.

- Csak vizet hordtak a Dunába! - mondogatták Bácsalmáson. Lonka levélben írta: „Bizonyos, hogy amikor silány emberekkel harcolunk, akár győzünk, akár veszünk, mindig mi szennyeződünk be.”

A szovjet katonai segítséggel hatalomra jutott Kádár-kormány december 11-én statáriumot hirdetett ki. 1957 tavaszán megkezdődtek a perek a polgári ellenállás vezetői ellen. A rögtönítélő bíróságok ítéletei nyomán elkezdődtek a kivégzések. Újra internálótáborokat állítottak fel. Menekültek áradata indult külföldre. Börtönbüntetésre ítélték Bácsalmásról Udvardy Sándort és Bácsalmási Istvánt, a bácsalmási Forradalmi Bizottság vezetőit, valamint Sárkány Ernő tanárt, a Petőfi Kör elnökét. Sokan disszidáltak Jugoszlávián keresztül külföldre. Szántó János is. Sógora, Haug József apámmal találkozott:

- Ti maradtok, Anti?

- Igen.

- Mi már tudjuk, Jóska, hogy a nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely!

- Ahogy mondod. Mi se mozdulunk!

Szántó János felesége és két gyermeke Bácsalmáson maradtak.

*

Szüleim nagyobb házba költöztek a Lenin utcába, hogy közelebb kerüljenek a nagyszülőkhöz. Kulesevic Vincó eladta házát, amelyet még a háború előtt Frankfurteréktől vett. Akkor Frankfurterék Bácsalmáson rőfös- és divatszaküzletet és gépkereskedést működtettek. Három épület volt a tulajdonukban. A sarki házban működött a divatüzlet, ebben most Harangi fényképész dolgozott, a fele házrészt dr. Cserjés Miklós járásbíró lakta édesanyjával, a ház másik felét Haug József és családja kapta meg. A saroktól a második épületben működött Franfurterék gépkereskedése, a Kühne-Mosonmagyaróvár Gépgyár körzeti boltja, mely most a mezőgazdasági termelősövetkezet magtára volt, elhanyagolt kertje szomszédos a mi házunkkal, ahol a háború előtt Frankfurterék laktak, de még a harmincas években eladták a Kulesevic családnak.

- Akinek jó szomszédja van, jó nap virrad rá! - mondta Haug József. Vagyis békében élhet. Házszenelőn borozgatott apámmal. Felesége, lánya, fia, és a Franciaországba menekült Szántó János náluk gyakran vendégeskedő lánya és fia jó barátaink lettek. A Lenin utcában másik szomszédunk volt még Pitz Jenő szabó és kertszomszédunk Baáhl Ferenc. Délvidékről menekült lányával, Ottiliával, aki egykor apáca volt, most pedig zongoraleckéket adott a Kossuth utcában fekvő ház istállóiból kialakított kis udvari lakásban, ahol mégis az érződött, hogy a megelégedett ember szegényen is lehet boldog. A házban, az utcára néző szobákban a tanácselnök lakott családjával. Mellettük, az egykori Fleckenstein házban dr. Zalántai Endre lakott tanárnő feleségével és Endre fiával. Ők is kertszomszédaink voltak.

Anyám körülvezette a vendégeket a szobákban, a nappaliban, a hálósobában és a gyerekszobákban. Aztán apám bort töltött. Szembetűnő, hogy a borkedvelők a bor színét és zamatát szokták elsősorban szemrevételezni. Most is ezt tették, de aztán ittak is.

*

A térben és időben messzi távoli Balin nagyapám és a pozsonyeperjesi Czinege Dezső alakja elevenedett meg előttem Bácsalmásról. Rabéneket énekeltek:

Elindultam szép hazámbul:
Híres kis Magyarországbul.
Visszanéztem félutambul,
Szememből a könny kicsordult.

Bú ebédem, búvacsorám;
Boldogtalan minden órám.
Nézem a csillagos eget,
Sírok alatta eleget.

Jaj istenem, rendelj szállást,
Mert meguntam a bujdosást:
Idegen földön a lakást,
Éjjel-nappal a sok sírást.

Énekelni ennél szebbet nem lehet - gondoltam.

*

A hatalom telhetetlen, mindig többre törekszik. 1958-ban Maléter Pált is kivégezte a Nagy Imreperben.

- Üde forrásból szívesebben isznak az emberek - mondta a szomszédban Baáhl Ferenc, amikor bekapcsolta a Szabad Európa Rádiót, és a híreket hallgatta. Közben stigliceit etette száraz kenyérral. - A legjobb szakács az éhség, látod?

A tengelicék mohón csipegették a kenyérdarabokat. Feri bácsi közben a macskát korholta:

- Te kannibalista! Megeszed a saját gyerekeid, mint a kommunisták!

- Ki volt az a bácsi? Maléter?

- Igen, akiről a rádió beszélt. Katona volt. Átállt a forradalmárokhhoz... Te, te bűnös!!! - nézett a macskára.

Nem törődött most velem. A kannibalizmus, már tudtam: emberevés. Általánosan elterjedt a mesékben. Sokszor az egyszeri emberevés jelenti az emberevés gyakorlatának és más gonosz gyilkosságoknak a kezdetét. A görög mitológiában Tantalosz, Zeusz fia, hogy próbára tegye az istenek mindentudását, vendégségbe hívta őket, ahol saját megölt fia, Pelopsz húsából készült ételt tálalt fel nekik. Bűneiért az alvilágban a legszörnyűbb kínokat kell elszenvednie örök időkig. Egy tóban áll, nyakáig ér a víz, s valahányszor kortyolni akar belőle, szája elöl eltűnik a víz. Nemzetségét más csapások is sújtják: gyilkosságsorozatok, anyagyilkosság, mely Aiszklüosz Oreszteia című tragédiájának cselekménye.

- Kádár János is tantalozsi kínok közt fejezi majd be! - szórta átkait Baáhl Ferenc. Tudta előre, hogy Kádár János a lelkiismeretfurdalástól majd megőrül? Bort töltött magának. Nekem málnaszörpöt.

A felnőttek miért keresik mindig a bódító italokat? Bódító italok a legtöbb vallási hagyományban előfordulnak. Kimutatható az a törekvés, hogy ezek egyféle anyagból készüljenek: Mexikóban aloélevélből, az amerikai indiánoknál maniókából vagy kukoricából. A kínaiak rizsből készítik a pálinkát, Európában árpából vagy kölesből a sört, szőlőből a bort. A bódító italok hierarchiájában kitüntetett helyet foglal el a halhatatlanság itala, amely elfogyasztójának örökéletet ad. Az élet vizével csak az istenek élnek és rendelkeznek szabadon. Jellemző példa az ilyen isteni eredetű élet vizére a görög mitológiában a nektár, ami legyőzi a halált,

fenntartja az istenek halhatatlanságát. Ez termel vért az isteneknek, amely más, mint az embervér. A nektár gyakran szerepel együtt az ambróziával, az istenek eledelével. Hallucinogén tulajdonságok jellemezték az ókori indiai rituális italt, a szomát, amelyet Szoma égi isten egyik megtestesülési formájának tartották. Rómában a borral kapcsolatos valamennyi ünnepeket Jupiternek, mint villámistennek szentelték. A bor és borkészítés ógörög istene Dionüszosz, a villámszóró Zeusz fia, aki egészséget, erőt ad, elúzi a gondokat, a félelmet, a szenvedést, felvidítja és örömmel tölti el a szívet. Számos kultúrára jellemző, hogy fokozott figyelmet szentel a „küszöbállapotnak”, amelynek átlépése után a szent és az isteni részesség átszap az ellenkező állapotba.

A bor a termékenység ősi szimbóluma. Vérrel való azonosságának korai tanúbizonysága az a hettita katonai eskü, amelyben a szertartást végző így kiált fel, miközben bort tölt: Ez nem bor, ez a ti véretek!

Máté evangéliumában írja, hogy a borral töltött serleget felemelő Jézus így szólt: Ez az én vérem.

Baáhl Feri bácsi fenéig ürítette borospoharát.

- Jó bornak nem kell a cégér - mondta elégedetten. A közmondásokban a felnőttek mindig megállapítanak, ítéletet mondanak, és tanácsot adnak. Olyan közvélekedést fejeznek ki, mint a „Kutya ugat, karaván halad”, „Kutyából nem lesz szalonna”. Aztán értékelő ítéletet mondanak: „Nem jó nagyurakkal egy tából cseresznyézni” vagy „Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok”. Az élet bölcsességeivel rendelkezők tanácsot adnak: „Addig nyújtózzál, míg a takaród ér.” Sok esetben pedig már feledésbe merült a közmondások eredeti értelme. „Sok van már a rovásotokon, gyerekek!” esetében a régi rovással való számolásnak az emlékét idézik. Amikor bepiszkoljuk a ruhánkat, azt mondják: „Se pénz, se posztó!” A szólás pedig a török időkből a várvédő katonák életére utal, akik fizetségüket hol így, hol úgy kapták - vagy nem kapták. Hányszor mondják nekünk, hogy „Hátrakötöm a sarkadat!” Bennünket is a középkori kínzó-vallató eljárások szerint akarnának megbüntetni?

A mondások a költői sűrítés próbáit is kiállják, a legjobb írói kifejezést is felülmúlják. A találós kérdések viszont idegesítettek. „Melyik disznó nem volt soha malac?” „A sündisznó” - hangzott a válasz. De mi ebben a vicc?

Megittam a málnaszörpöt. Finom volt, bármiféle szólás-mondás megjegyzése nélkül is.

- Köszönöm szépen - mondtam.

- Egészségedre, Ernő - mondta Baáhl Ottilia, a zongoratanárnő, akit mi Tili néninek szólítottuk.

Megsimogatta a fejemet, szobájába ment, leült a zongorához és játszani kezdett. A macska ott ült a lábánál, mint a legfelsőbb istenségek testet öltött alakja. Mint az egyiptomi mitológiában Bászdet, az örömmek, vidámságnak az istennője, akit rendszerint macskafejű nőalaknak ábrázoltak. Halállal bűnhődhetett, aki akaratlanul is ártott a Bászdetnek szentelt macskáknak, s még inkább, ha megölte valamelyiket. Az ősi Japánban gonosz szándékú és természetfeletti erővel megáldott lényt láttak a macskában. Kínában pedig éppen ellenkezőleg olyan lényt láttak benne, aki képes elűzni a gonosz szellemeket.

- Chopin - mondta Feri bácsi, és dúdolta a dallamot. Csodálkoztam, mert azt hinné az ember, hogy egy volt földbirtokos csak a lovakhoz ért. Az udvaron még hozzátette: - Istállóból szűrődött már ki ehhez fogható?

- Igen - feleltem. - Jézus első sírása Betlehemben.

- Igazad van. Nagyon okos vagy te, fiam. Sokra fogod vinni az életben!

Elindultam haza a kerteken át.

- Miért nem a kapun mész ki?

- Mert jön-megy mindenki!

- Igazad van. Sose menj te mások után! - nevetett Baáhl Ferenc. - Köszönjük a süteményt!

Édesanyádnak kézcsókomat küldöm.

Átmásztam a kerítésen, és már otthon is voltam. Minek tettem volna akkor kerület?

Anyám Aranka néninek is csomagolt süteményt. Nagymama kelengyéből származott, széki Forró Antal monogrammal díszített, legalább száz éves, kenderből szőtt konyharuhával takarta le a küldeményt, melyet kézbesítettem, de ezt már nem lehetett a kerítéseken át. Kénytelen voltam egyszerűen az utcán vinni! De a szívesen vállalt teher könnyű! Aranka néni nagyon értékelte a régi dolgokat. Azonnal mesélni kezdte, hogy a kender kihúzóztatására, nyűvésére augusztusban került sor. A kendert néhány napig szárították, majd árkokban, holt vízben, patakokban az egymás fölé rakott kévét megáztatták. Kövel, sárral nyomtatták le, esetleg le is kötötték, és annyi ideig hagyták ott, amíg megfelelően megpuhult. Aztán a kévét lemosták, megszártították, megtörték, majd finomabbra tilolták. A tiló a kender fás részét, a pozdorját összetörte, a felhasználható szálakat megpuhította. A további tisztítást a deszkába vert szegek segítségével a gereben végezte, a fonásra előkészített szöszöt összekötve elrakták. A fonást a guzsaly, később a lábbal hajtható kerekes guzsallyal, a rokkával végezték, s a kész szálát orsóra tekerték. Következett a fonalmosás. Először hamus lúgban, majd bő vízben kimosták, a megszáradt fonalat pedig gombolyagokba tekerték. A szövést a rúdon forgó vetőn megelőzte a fonalfelvetés, mellyel a vászon szélességét és hosszúságát egyaránt meghatározták. A kender útja így fejeződött be a szövőszéken.

Aranka néni tanító volt. S látható, hogy az is maradt. Oly szívesen oktatott. S oly szívesen beszélt a fiáról. „A járásbíró úr házon kívül van” - s ragyogott a tekintete.

- Mi az, hogy járásbíró? - kérdeztem.

- Szolgabíró.

- A szolgáknak még bírái is voltak? Én nem szeretnék szolga lenni!

- Te nem leszel. Te másra születtél... a sors megadja neked! - mosolygott.

Leültetett, és birsalmasajttal kínált. A felnőttek úgy beszélnek a sorsról, mint valami felfoghatatlan erőről, amely tevékenységével meghatározza az eseményeket, az ember egész életét. A görögöknél sorsistennők voltak, moirák, az Éjszaka leányai, a sors ismeretlen és kiismerhetetlen volta bennük megtestesült. A sorshit gyakran párosult egy korábbi lét és a lélekvándorlás hitével. Az ember sorsa korábbi tetteitől függ, beleértve azokat a tetteket is, amelyeket lelkének testet öltött alakja korábbi testekben követett el. Indiában a sors helyét a karma foglalja el: az ember veleszületett karmája készíti az embert, hogy akarata ellenére is azt tegye, aminek alá van rendelve.

Aranka néni látása megromlott, melyet úgy kommentált, hogy az ember élete karmája szerint a halálhoz vezető út. De tudott még birsalmasajtot készíteni, mely olyan finom volt, hogy nem volt könnyű eldönteni, azt szeretem-e jobban, vagy őt. Pedig mindent másképp mondott. „Nagy bajok vannak az egész vármegyében!” „A fiam nem akar összeütközésbe kerülni a megyeházával!” „Túl sok a per!” „Az ügyvédek és pereskedések sok embert bajba sodornak. De hát az ügyvédek a pereket, a szőlőműves a szőlőtőkét, az orvos a betegeket, a pap pedig a temetéseket kedveli.”

Aranka néni a tanácselnököt egyszerűen polgármesternek hívta. Az utcát, ahol lakunk, nem Leninnek, hanem Szent Istvánnak nevezte. Az öregek másodszor lesznek gyermekek. Szokása volt, hogy az utcai ablakok egyikéből nézelődött, árnyakat látott csupán, de a hangok alapján mindenkit fölismert.

- Kezét csókolom, Aranka néni! - köszöntötte a tanácselnök.

- Áldjon az isten, édes fiam! Sok a munka a hivatalban?

Aztán fiának mesélte, hogy ma is köszönt neki a polgármester.

- Mama, az isten szerelmére! Őt Nagy elvtársnak kell szólítani!

- Édes fiam! Ő ezt még nekem soha nem mondta! - felelte a tekintélyes, korosodó járásbírónak.

Alig vártam, hogy átmehessek Linnert nénihez a pékségbe. Kenyértésztából süített friss lángost szokott küldeni Aranka néninek, de pénzt soha nem fogadott el.

- Megyek a lángosért, ha más teendő nincs! - mondtam.

- Csak a fiam meg ne tudja.

- Miért?

- Szolgabíró családja ajándékot nem fogadhat el!

- Meg tetszik enni, és senki nem fog tudni róla! Linnert néni jó szívvel küldi.

- Igazad van. Menj! Az ablakban várlak.

Linnerték péksége az utca másik oldalán egy sarki nádtető házban üzemelt. Az épületet még II. József uralkodása idején építették, amikor a Bácsalmásra bécsi pátenssel a Dunán tutajon leereszkedő német telepések a XVIII. században megérkeztek. Köztük Fleckenstein nagyanyám nagy múltú családjának leszármazottai Krombachból. Apai nagyapám ősei akkora már kegyúri jogukat elvesztették, a szorgos németek a Latinovich, Antunovics, Koronay, Kovachich, Némethszeghy, Rudics, Siskovits és Vermes családok kegyúri birtokain gazdálkodtak, de tizenkét évtized múlva a német Ulrich Károly és Csauscher Ádám, valamint a zsidó Rosenberg Mihály gazdagabb volt, mint bárki is valaha Felső-Bácskában.

Marad a törökkel vívott dicsőség, a kutyabőr: kiszáradnak a szilvafák. A történelem él örökké?! A jóságos Teremtő?

A Linnert ház lenne a kivétel? Állnak az ódon falak, a nagy kemence, a kenyérillat a mesék világát őrzi.

Innen hamuban sült pogácsával az Óperenciás tengeren túlra is el lehet indulni.

*

1962-ben Papp László megszerezte a hivatásos Európa-bajnoki címet. Még az iskolában is a hírrel foglalkoztak. Bátyámék azonban nem figyeltek a tanárra, pedig most orosz óra keretében Fleckenstein tanár úr a bokszbajnokról mesélt. Ahogy az országban, Bácsalmáson is a régi szép időköt dicsérték, senki sem volt a korról megelégedve. A tsz-elnökök és az állami gazdaságok igazgatói, akik az egykori intézőkhöz hasonlóan irányítottak akkora egységeket, mint amilyenek főúri birtokok voltak, úgy is viselkedtek, mint elődeik. Született róluk egy dal. Szommer éppen ezt énekelte csendben az osztályban a közelében ülőknek: „Tsz-elnök ha felül a lovára, / Kivágtat a kukorica táblára, / Összecsapja két kezét, / Azt a mocskos két kezét: / Dolgozzatok az anyátok szentségét!”

Szommer körül kitört a röhögés.

- Ki pofázik, amikor a tanár beszél? - kérdezte Fleckenstein. - Csincsák, Csovcics, Chupich, Lapid, Prikidánovics, Szommer! Álljatok fel!

Legszívesebben még röhögtek volna tovább, de kénytelenek voltak, ha nem is teljes sikerrel, arcvonásaikat rendezni. De nem válaszoltak. Fleckenstein elment mellettük, váratlanul megfordult, és Szommernek egy hatalmas pofont adott.

- A tények beszélnek! Te dumáltál - mondta, és leültette a fiúkat. Szommer arcán látszott a pofon helye, és fájdalmában bevizelt. Bátyámnak súgta:

- Örüljenek, akik jó családban születtek! - s ezzel arra célzott, hogy Fleckenstein apai nagyanyánk távoli rokona volt. Persze ettől még nem lettünk védettek.

Az iskolákban megengedett volt a testi fenyítés. Tanító nénim, Kamarás Margit rendszeresen járt anyámhoz vendégségbe, mégis, amikor egyszer elkéstem az egyik óráról, akkora körmösöket adott pálcájával, hogy csillagokat láttam.

Medgyessy és Varga tisztelendő urak a katolikus plébániáról, sokszor meglátogattak minket, és otthon foglalkoztak velünk. Még furulyázni is tanultunk. Azt szerették volna, hogy a bátyám papi pályára lépjen.

- Majd ha te apáca leszel, akkor!.. Nem mindenki szent, aki a templom küszöbét koptatja - mondta nekem.

Szerettük a kötetlen órákat. A két káplán soha nem fenyített meg bennünket. Megértették velünk, hogy a tanulás gyökerei keserűek, gyümölcsei azonban édesek. „Mindennek úrnője és királynője: az értelem” - mondták.

Bátyám harmonikán játszott, én Tili nénihez jártam zongoraórákra. Apám sokszor említette, hogy aki Szibériában valamilyen hangszert meg tudott szólaltatni, annak jobb dolga volt. S nekünk jobb jövőt akart. Templomba jártunk, latinul ministráltunk, az iskolában németül tanultunk.

- Ahány nyelvet tudsz, annyi ember vagy - mondta anyám, s gyakran emlegette, hogy majd Bácsalmásról olyan messzire kell menni, amilyenre sikerül.

*

A bácsalmási katolikus templom freskói jelentették az első útikalandokat a világba. És gyönyörködni lehetett bennük!... Láttam, hogy az őskáosz legfontosabb jellegzetessége, hogy betölti az anyaöl szerepét, amelyből megszületik a világ, hogy van benne bizonyos energia, amely valaminek a megszületéséhez vezet. A legrégebb a sumer és az ókori egyiptomi elképzelés. Utóbbi szerint az őskáoszt jellemzi a létezők hiánya, s hogy nincs sem ég, sem föld, sem teremtett világ. A Piramisszövegek szerint erre az őskáosza azonban nem jellemző a rendezetlenség és félelmetesség. A bibliai hagyomány szerint a végtelen világűr nem valami öröktől fogva való, abszolút és kezdetektől önálló, hanem olyasvalami, amit a Teremtő hozott létre. A kínai mitológiában az őskáosz az a hely, ahol megszületik a kezdet, amelynek fejlődése végső soron elvezet a világmindenség kialakulásához. A világmindenségtörzsfák - özönvíz - leírásai arra utalnak, hogy az őskáosz nincs teljesen kiiktatva: csupán háttérbe szorult. A földön visszamaradt őskáosz nyomait jelzi a sötétség, éjszaka szülte rettegés és félelem. Az őskáosz fogalom is: az ősröbbanás elnevezése is belőle keletkezhetett.

A templom festményein mindezt meg is nézhetem. De a születés misztériumát is. A nő szülőképeségének eszméje és a születés gondolata a legősibb koroktól fogva szorosan összekapcsolódott általában a termékenységnek, s szűkebben a föld termőerejének gondolatával. A születéssel függ össze az a felfogás is, amely szerint semmilyen élőlény nem hal meg, csak időlegesen elhagyja ezt a világot, hogy majd ismételten megszülessék, és újra megjelenjék

ezen a világon. A csodás születések az istenek, hősök és királyok előjogává válik egészen Jézus Krisztus csodás születéséig, mely a freskók egyikén mindig bámulatra méltó. Kifejlődött a reinkarnáció eszméje is, mely ismételt születés, emberi külsővel, legalábbis részben megőrizve előző születések emlékét. Halál után a lélek átvándorol egy másik születő lénybe, a folyamatot személytelen erő - karma - irányítja. Az emberek is, az istenek is részei a „végtelen újjászületések” láncolatának, a szanszárának.

Az egyik képről mindig nézett rám a szem, mely mágikus erővel kapcsolatos szimbólum, aminek segítségével az istenség a látás képességével rendelkezik, anélkül, hogy látnák őt. A mesék hősei sokszor félszeműek, máskor a szemet gyakran vizet - könnyeket - fakasztó forrásként képzelik el.

Sok kereszt volt látható a képeken. A kereszt az egyik legelterjedtebb szimbólum. Gyakran szerepel az ember vagy ember alakú istenség modelljeként, mintha a kereszt széttárt karú emberre emlékeztetne. Ugyanakkor kapcsolódik a kínszenvedés és a halál képzetéhez is, elsősorban mert kivégzési eszköz: a szenvedések, kínok és rettenet eszköze. Ugyanakkor Kínában, Indiában, Skandináviában a kereszt az ég jele, a babilóniaknál, az egyiptomiaknál, föníciaiaknál a tűz csíholására szolgáló két fadarabból összetett kereszt a jövő élet jelképe, Asszíriában, az antik Britanniában a kereszt a teremtőerő és az örökkévalóság emblémája.

A gyermek Jézus ábrázolásai különösen megragadtak. A gyermek témája szorosan összefügg a csodálatos fogantatás vagy csodálatos születés motívumával. A gyermek kitevésének, magára hagyásának motívuma nagy jelentőségű az ókori világ elképzelésében. Az ilyen gyermeket gyakran elrejtik, kiteszik a folyóra, titokban nevelik vagy különösen megedzik.

A freskókon a bárány gyakran szerepelt, mint áldozati állat, rendszerint mint tiszta, a napnak, a tűznek szánt áldozat - s megfordítva: a fekete bárány az alvilág isteneinek, gonosz szellemeknek engesztelésül szánt áldozat. A juhászat egyes antik állattenyésztő népeknél nagy szerepet játszott, a bárányok pedig a szertartásokban. A Bibliában sokszor szerepel áldozati állatként: leölik és elégetik. Az ókori Egyiptomban számos templomhoz a gazdasági hasznosításból kivont szent bárányok tartoztak. Áldozati levágásukra felnőttkorukban került sor; bebalzsamozták, és ünnepélyesen eltemették őket.

Az első ember alakja is mindig nézett rám. A felfogás arra épült, hogy a világmindenség az első ember testrészeiből jött létre. Találkozhatunk olyan szövegekkel is, melyek szerint az első ember egyes testrészei jönnek létre a világmindenség megfelelő elemeiből, mégis gyakoribb, hogy az eredeti, a kiinduló anyagot az emberi test jelenti, s a világmindenség a másodlagos, a belőle megalkotott. Az ősi Iránban is egynek fogták fel az első ember testrészeit és a világ alkotóelemeit: húsa, csontja a földet, vére a vizeket, haja a növényeket, pillantása a tüzet, lélegzete a szelet adta. Ádám a freskón hatalmas termetű ember: a teremtés pillanatában teste a földtől az égig ér. Isten, látván, hogy félnek tőle az angyalok: összezugorítja Ádámot. Rabbinikus legenda szerint Ádám eredetileg kettős arculatú volt: később isten megfelezte őt, s megteremtette belőle Évát. Az egyik változat szerint fejéhez a földet Jeruzsálemből, testéhez Babilonból, egyéb testrészeihez más országokból vette. Az ősi egyiptomi hagyományban az első ember Ptah isten, az ő testrészeinek képzelték a kozmosz egyes elemeire felügyelő isteneket. A kínai hagyományban Pan-Ku az első ember, az ősatya, akinek testrészeiből létrejön a világ.

*

Játékokban és magatartásban bátyámat és játszótársainkat követtem.

- A nagyobb rossz elkerülése végett a kisebbet választjuk - mondta a nagyapa, s hogy ne tudjunk a szomszéd Pepás galambjaira lövöldözni, elkobozta a csúzlikat.

- De hát mit ér Dávid parittyá nélkül! - fakadt ki Péter. - Pepás seperjen a saját háza előtt!

Nagyapánk hajlíthatatlan volt. Íjakat és nyílvevesszőket kellett tehát készítenünk. Varga tisztelendő úr meg is jegyezte: „A sagittis Hungarorum nos domine!” A magyarok nyilaitól ments meg Uram, minket! A könyörgést a honfoglalás korában foglalták bele a Minden-szentek litániájába Svájcban és Bajorországban. Az íjban volt valami titokzatos is. Mert az íj a szerelem isteneinek eszköze. A görög Erosz, az indiai Káma nyilával lövi meg áldozatát, s ezzel szerelmet, vágyat ébreszt benne. A görög Apollón, az indiai Indra gyógyító istenek nyilukkal gyógyítják a betegségeket. A középkori Európában a járványok idején elkészítették Szent Sebestyén nyilát.

Szokás volt, hogy a teheneket gulyás terelte a házaktól a legelőre, és a gulyásbojtártól kancsukát és trombitát vettünk. A trombita artikulátlanul szólt, a kancsuka végén a rafiafonás fülsüketítően csattogott. „Flagellum Dei!” Isten ostora! - csapta össze a kezét Medgessy tisztelendő úr. Attila hun királyt emlegették így. Pepás nem mert szólani semmit.

Sötétedéskor töklámpásokkal vártak bennünket a barátaink, bújócskázni kezdtünk, s úgy néztünk ki, mint a mohácsi busójáráson a telet temető bunyevácok. Aztán a templomban passiójátékokat tanultunk be, hogy ha majd eljön az ideje, elő is adjuk őket. Játék közben ismerhettük meg legjobban egymás tulajdonságait. Fekete Dezső könyvtárhoz is el lehetett menni, és diafilmekről meséket vetített nekünk. Muraközi lovak húzta nagy szekerekkel szállították a szódát, a jeget, mindig nyílt alkalom a lovaglásra, s még köszönni sem kellett olyan választékosan. Bár anyánk minden alkalommal megjegyezte:

- Nem „lomm”, hanem „kezét csókolom!” a köszönés, fiúk!

*

Bányász Kálmán szamarával Bácsalmás egyik színfoltja volt. A szamár húzta a szekeret az utcán, gazdája pedig ragyogó arccal mutogatott a szamárra:

- Több esze van, mint Kádár Jánosnak!

Bányász Kálmánt megjegyzéséért senki nem vonta felelősségre. Elítélte volna bárki is az 1956-os forradalom megtorlását és a kivégzéseket, melynek még a tizennyolc éves Mansfeld Péter is áldozatául esett?

A szamár mitológiai alakja már az egyiptomi ábrázolásokon is megjelent. A szamár szent állat, az istenség egyik megjelenési alakja és kultikus tisztelet tárgya volt. József szamárra ültetve vezeti Máriát és a gyermek Jézust Egyiptomba. De a szamár az ostobaság, csökönyös-ség megtestesülése is volt. Ha nem akart mozdulni, Bányász bárhol volt is az utcán, kiabálta:

- Hát nem olyan, mint Kádár János?!

- Elviszik egyszer, ha így beszél!

- A villámok a legmagasabb csúcsokba vágnak bele!

- És mi baja van magának a Kádárral?

- Eladta a lelkünket Moszkvának Még ez a szamár is tudja, hogy fiúnak, asszonynak, testvérnek, barátának magad felett ne adj hatalmat, míg csak élsz, vagyonodat ne add oda egyiknek se, nehogy majd neked kelljen tőlük kérned.

Bácsalmás másik színfoltja Grünfelder József volt.

- Leszek én még úr! - mondta köszönés helyett rozoga szekeren ülve. Jobb napokat látott gebéjébe a lélek már csak hálni járt. A féktelen harag elveszi az ember eszét? Vagy minél többje van az embernek, annál többre áhítozik?

- Jól van, Leszek Úr?! - kérdezte tőle egyszer valaki, és aztán már mindenki Leszek úrnak szólította.

- Jól!.. Sőt... pláne.. megyek húsért! - s válasza a beszolgáltatások korszakától a derűtség forrásává vált a faluban.

Félelmet keltett viszont Marosi Gyula szobafestő viselkedése, aki mindig részeg volt, ennek ellenére mégis mindig kerékpárral közlekedett. Köszönésével Szálasi Ferencet utánozta. Az ember elméjét beszédéből lehet megismerni?

- Kitartás! - A kezét azonban nem emelte a magasba, mert érezte, hogy leesne a bicikliről.

1963-at írtunk, a rádió közölte, hogy Aporliget bekapcsolásával véget ért a falvak villamosítása. De hogy mi a jólét, azt az amerikai rokonoktól és Németországból kapott fényképeken láthattuk. Autók, hűtőszekrények, yacht és számunkra elképzelhetetlen életszínvonal.

*

Apám szibériai fogolytársai évek óta nem adtak életjelet magukról. Lonka levele viszont melengette a szívünket: „Bélát szabadon engedték! Istennek legyen hála! Dolgozni fog. Cato is öreg korában tanult meg görögül. A kis fájdalmak beszédesek” - írta Lonka - „a nagy fájdalmak némák maradnak. A szerelemben mindig küzd egymással a szenvedés és az öröm” - olvasta anyám könnyes szemmel a levelet. Mári néninek is megmutatta. Walter Mária anyámnak segítette a háztartásban. Rózsa lánya két gyermeket nevelt egyedül, kaptak segítséget Németországba kitelepített rokonaiktól, de szükségük volt a pénzre. Mári néni nem sokat beszélt, igaz magyarul csak néhány szót tudott, de annál szorgalmasabb volt. Mosott, takarított, még szappant is főzött.

- Ánti hoty fáty? - kérdezte apámtól. Tudta, hogy apám sokat dolgozik, de azt nem, mennyi támadás éri, amiért titokban maszekol, és ráadásul cselédet is tart.

Udvardy Sándort is kiengedték a börtönből. Bácsalmáson a kertjében működött strandot, ahol egykor sportrendezvényeket tartottak, benőtte a nád, a partról fűzfák ágai hajoltak a vízbe, de a medence vize élt. A bácsalmási Kígyós patak vérkeringése táplálta, a kis patakot a grófi parkban egy híd ívelte át. A hidat most olyannak látom, mint a szívárványt, mely mint egy égi híd, a földet az éggel kötötte össze. Halat is lehetett fogni a kicsi tóból. Kabai bácsit, a Bácsalmáson élő naív festőt gyakran láttuk itt horgászni. Szüksége volt élelemre. Apám nagyra értékelte képességeit, több képet is vett tőle, és szalonnával, kolbásszal fizetett. A csendéletek, a tájképek a nappali szobában lógtak a falon. Az egyikén horgász ül a csónakban, körötte az őszi táj, zongorázás közben a képet néztem, s elhatároztam, hogy tutajt építünk, és horgászni megyünk Udvardyhoz. A szomszédból Haug Jóska bácsi fia Jancsi, és unokatestvére, Szántó Gyuri vettek részt a kalandban. A tutaj állta a vizet, de néhányszor majdnem fölborultunk. Jancsi remegett a félelemtől, de Gyuri nyugodt maradt.

A papa elvitt Egyiptomba - mesélte. 1956 után Franciaországba menekült édesapját most látta először. - Álltunk a Vörös tenger-partján, a víz szétnyílt, és sétáltunk a mélyben - mondta. Hittem neki, mert az édesapjával most lehetett először együtt. De aztán Gyuri olyan szomorú lett. Az sem vigasztalta, hogy jókora hal akadt a horgunkra.

- Legyél költő, Gyuri! - mondtam neki.

- Miért?

- Ha a költőt valami bántja, versben fejezi ki magát. - Nem felelt. Néztük a halat, mely mintha az alsó világnak, a holtak birodalmának megtestesítője lett volna. Jónás bibliai történetéből ismertük, hogy egy cethal gyomrában élte át a halál és a feltámadás élményét. A Bibliából pedig tudtuk, hogy a halat a Messiás kapta meg, s osztozott rajta az igazakkal, amikor beköszöntött a világvége.

*

A változatosság gyönyörködteti az embert. A zongoraórák perceit, az iskolában elvesztegetett napokat a nyári vakáció mennyei szabadsága váltotta fel.

A rádió 1964-ben sokszor világgá kürtölte, hogy évtized után újjáépült a budapesti Erzsébet híd. De azt csak mi tudtuk, hogy a Bácsalmás közeli tanyaközpont neve: Világ Közepe. Biciklitúránk célpontja. A Világ Közepén állt egy kocsmá, és egy terebélyes eperfa. A tanyavilág centruma jelkép volt, mint a föld köldöke. Akár az ember, akár a világegyetem köldökéről van szó: ugyanazzal a szóval jelölik. Az antik görög felfogásban Delphoi volt a föld köldöke. Sztrabón szerint Delphoiban találkozott az a két sas, amelyeket Zeusz küldött keletről és nyugatról. Emlékéül ennek az isten adta szakrális központnak, a delphoi templom közepén felállítottak egy márványgömböt, két oldalán egy-egy arany sassal.

Bácsalmáson a Világ Közepét pipacstenger vette körül. Letettük a bicikliket és úgy futottuk a virágok közé, mintha a hullámzó tengerbe rohannánk. Lepkék serege röpdösött körülöttünk. Volt, aki úgy vélekedett, hogy az emberi lélek képes pillangóvá változni.

Öten voltunk: Ferter Dupi, Ferter Jancsi, Bokor Béci, bátyám és én. A mák és a pipacs az alváshoz és a halálhoz kapcsolódik. Mi meg itt szaladgálunk? A görög istenek világában Hüpnosz, az alvás istene - Tanathosznak, a halál istenének ikertestvére - az alvilágban lakozik, s mákkal altat el mindenkit, s ringat édes nyugalomba. A római mitológiában Ceres nem leli nyugtát, az istenek ekkor úgy rendezik, hogy léptei nyomán mákvirág fakad, Ceres összeszedi a virágot, egész csokorra valót, s végre elalszik.

Az árok szélén bádogra festett Krisztus magasodott. A pipacs ugyanis a kiontott vér szimbóluma is. A keresztények felfogása volt, hogy a keresztre feszített Krisztus véreből sarjadt ki a pipacs.

Nagyokat nevtünk. Dupi a földből mandragórát húzott ki.

- Nő legyen vagy fiú?

- Nő - feleltük. A mandragóra vagy nadragulya megkülönböztetett szerepét az magyarázza, hogy ez a növény bizonyos altató és élénkítő tulajdonságokkal rendelkezik, gyökere pedig hasonló az ember alsótestéhez. Dupi rendelésre zsebkésével meg is jelölte a megfelelő testrészt. A mandragórát Püthagorasz ember formájú növénynek nevezte. A régi füveskönyvek illusztrációi férfi- vagy nőalaknak rajzolják, amelynek fejéből levelek nőnek ki, lábánál néha lelancolt vagy lelkét kilehelő kutya fekszik. Mélyen élt az a hit, hogy a mandragórának ajzóereje van, s szerepet játszik a fogamzásban. A hiedelem a középkorban valóságos iparágat hozott létre.

Hazafelé indultunk. Az út mentén korai ültetésű csemegekukorica táblák mellett haladtunk el.

- Szedjünk! - javasolta Jancsi.

- Miért ne? - s megálltunk. Elindultunk a kukoricatáblában, és törtük a legszebb csöveket.

- Most elkaptalak! Tolvaj! - hallottuk a kiáltást.

- Segítség! - jajveszékelt Bokor Béci. Nem hagyhattuk egyedül, elindultunk a hang irányába. Elkapta a csósz, és Bécit már a csószkunyhóig vezette.

- A tapasztalat sok mindenre megtanított már! - mondta a csósz.

- Mire, bátyám? - kérdezte Dupi.

- Hogy ebben az országban mindenki lop. - Igaza volt. Lopott a tsz-tag, a munkás, a hivatalnok...

- Anyámtól tudom, hogy Kádár elvtárs is megmondta, hogy ez nem baj, mert minden az országban marad - mondta Dupi.

- Okos asszony lehet a te anyád. - Dupi úgy érezte, hogy a csósz megenyhült, és meg kell próbálni alkudozni.

- Bátyám, engedjen el minket!

- Nem a szekér húzza az ökröt!

- És mi lennénk a szekér? - kérdezte Dupi. Alig bírtuk röhögés nélkül. Csak arcunk el ne áruljon bennünket!

- A kárt meg kell téríteni!

- És mennyi lenne az?

- Két forint - nézett végig rajtunk a csósz. A földön a pénz a legnagyobb uralkodó. De a csósz tévedett, mert amennyit kinézett belőlünk, annyi sem volt nálunk.

- Visszahozzuk magának, most nincs pénzünk - felelte Ferter Jancsi. Mintha máskor lett volna. Édesapjuk meghalt, öten voltak testvérek, ha édesanyja hazavitt két kiló kenyeret, az percek alatt el is fogyott. Zsírral vagy csak cukorral.

- Miért bízzak meg bennetek? - kérdezte a csósz. Mellette kecskéje mekegett. Az állat úgy jelenik meg előttem, mint a kecskebak a hagyományokban, mint a páratlan szexualitás, alantas formában a kéjvágy, és a termékenység megfelelője.

Pán, a görög mitológiában a nyájak, erdők és mezők istene: kecskelábú, kecskeszarvú, testét szőr borítja. Szatírokkal és szilénekkel együtt a Dionüszoszt körülvevő termékenység-démonok csapatához tartozik. Szerelmi szenvedélytől fűtve egyre üldözi a nimfákat: egyikük félelmében nádszállá változott, amelyből Pán sípot faragott. Ha most egy csodasípot megfújhatnánk, s menekülhetnénk!

- Itt az igazolványom! - oldotta meg a helyzetet Bokor Béci. Fényképes úttörő-igazolványát adta oda - s úgy állt ott, mint szikla a tengerben. - Igazolom magam, és ha elhozzuk a pénzt, visszaadja.

- Rendben - felelte a csósz.

A kukoricát megtarthattuk, és már az országúton tekertünk, amikor röhögni mertünk.

Bokor Béci nagykorúsága első napján útlevet kért, és meg sem állt Kanadáig. Lehet, azért kapott politikai menedékjogot, mert már az úttörő-igazolványát is eladta?

Sokszor játszottunk nagypapáék hatalmas házában. Az udvaron emelkedőre toltuk a szekeret, ami visszafelé gyorsan gurult, és mi ráugrottunk. Egyszer a kerék alá kerültem, és a szekér átment a combomon. Nem tört el a lábam, csak kék-zöld folt éktelenkedett rajta, fájt egy kicsit, és csak heverészve nézhettem a fiúkat, akik folytathatták a játékot. A mesék világát idézi a kerék és a kocsis is! Eszembe jut Illés próféta szekere, napkocsit említ az egyiptomi Ehnaton fáraó himnusza. A Biblia mondja, hogy József király a bálványimádók elleni harcban a „Nap szekerét tűzbe vetette, és elégette”. A szekérnek elképzelt Nagy Medve (Göncölszekér) ismeretes volt már az ókori Mezopotámiában, az antik görögöknél, az ókori Kínában is. Ha a fájdalomra gondolok, a kerékre se haragudtam. A kerék, a karika, a kör az egység jelképrendszereként él bennem, mely a végtelenség és befejezettség, a legmagasabb rendű tökéletesség gondolatát fejezi ki. A Nap naponkénti és éves keringése az idő ciklikus voltát összekapcsolja a ciklikus térrel. Főistenként sok népnél a Nap szerepel, amelyet mind alakja után, mind pedig napi és éves mozgásának jellege alapján a kör jelképez.

Néhány napot pihennem kellett. Heverésztem a szőlőlugasra néző verandán, és figyelemmel kísértem nagypapáék kártyajátékát.

- Lóról számárra jutottunk! - mondta nagyapám. De most mégsem a múltat, a régi szokásokat, életmódot emlegette, hanem inkább osztott. A „rosszabb helyzetbe kerültünk, mint valaha” megjegyzést azért mégis megeresztette.

- Fején találtad a szeget! - felelte Czinege Dezső. De ebben az is benne volt, hogy jó lapokat kapott. Újra játszottak. Halmokban hevert előttük a sok fillér és forint. Ha elfogyott a bor, lebecstem a pincébe, lopótökökkel szívtam valamelyik hordóból a bort, kancsóba csorgattam, és felvittem a verandára. Töltöttem, és ezután söpörték a pénzt a zsebembe.

- Vigyázz a lábadra, Ernő! - mondta Dezső bácsi.

- Ott jön ki a rosszság! - nevetett nagyapám.

- Ebsont beforr - tette hozzá Czinege Dezső, és ivott a borból. - Eleven gyereket óvatosságra inteni olyan, mint kenyeret hideg kemencébe tenni! - s még egy marék pénzt söpört a zsebembe.

- Nem is rossz üzlet gyengélkedni! Legközelebb rajtam gurítsátok át a szekeret! - mondta a bátyám, amikor a pénzt számoltuk, ami elfelezve több volt, mint máskor az egész.

*

A Rákóczi Úti Általános Iskolában, ahová iskolába jártam, Harczi József tanár úr németóráján éppen Szigfríd feleségének történetét olvasta a német tankör egyik leánytanulója, Skribanek Teréz. Naplomba fel is jegyeztem, hogy Gudrun Szigurd, Szigfríd felesége germán skandináv hős, aki később férjhez megy Attila hun királyhoz. A hagyomány szerint a feledés italával itatták, mielőtt beleyezett volna az új házasságba. Gudrun hasztalan próbálta visszatartani fivéreit attól, hogy Attilához menjenek, később pedig, amikor Attila oly kegyetlenül bánt velük, bosszút állt a hun királyon: tőle született gyermekeit elemészttette, s a szívükből főtt ételt etette meg Attilával, majd őt magát is megölte, s palotáit azok minden népével felgyújtotta. A német Nibelung-énekekben Nibelungnak nevezik először is annak a kincznek az eredeti birtoklóját, amelyet később Szigfríd - skandináv Szigurd - szerzett meg. Részbe volt ennek a kincznek az az aranygyűrű is, amely varázserejénél fogva meg tudta sokszorozni a kincset, de az átok szerint: aki megszerzi, életével fizet érte. A legendák szerint Szigurd, azaz Szigfríd feleségül veszi Gudrun és testvérbarátságot köt Gunnarral és Högnivel. Gunnar megkéri Brünhild kezét, de miután lány esküt tett, hogy csak ahhoz megy férjhez, aki átjut a palotáját körülvevő tűzhegyen, s erre csak Szigurd képes, ezért a próbatétel idejére Szigurd külsőt cserél Gunnarral, és keresztültöri magát a tűzhegyen. Három éjszakát tölt Brünhilddel, mérgezett meztelen kardot téve kettejük közé. Mihelyt Gunnar megkötötte a házasságot Brünhilddel, Szigurdnak eszébe jut egymásnak tett esküjük. Egy alkalommal, amikor Gudrun és Brünhild azon vitatkoznak, melyikük férje jobb a másikénál, fény derül a házasság körüli csalásra: Brünhild haragra lobban, s követeli Gunnartól, ölje meg Szigurdot, mint esküszegőt. A becsületében sértett asszony bujtogatására Gunnar rászánja magát, hogy megölje Szigurdot.

Tanári kérdésre felelnünk kellett, hogy a Nibelung-legendát Wagner tetralógiája, A Rajna kincse, A Walkür, Siegfried, és Az istenek alkonya is feldolgozta.

Kopogtak a tanterem ajtaján.

- Herein! - mondta a tanár úr. Zsúnyi néni, a pedellus lépett be. Dolgos asszony volt, az iskolában még kiflit is árult, darabonként negyven fillérért. Gyermekeit egyedül tartotta, a kifliárusításért kapott jutalék is hozzájárult Franciska, Imre és Ferenc iskoláztatásához.

- Tanár Úr! A megyétől keresik telefonon!

- Engem? Ugyan ki?! - A tanár úr kiment, mi néhány perc szünetet kaptunk, s megpróbáltunk az udvaron sebesebben futni, mint a szél, de még Attila nyilaihoz képest is lassúnak bizonyultunk. A szünet után a tanár úr mérgesen járkált a padok között:

- Szórakoznak az emberrel! A megyétől telefonálgatnak! Amikor az iskolánkban nincs is Polgár Ernő nevű tanuló!

- De van! Polgár Ernő én vagyok - mondtam.

- Te?

- Én. Magyarosítottunk.

- Értem - felelte Harczi József. Kétforintos magyar volt ő is, ahogy akkor mondták. Két forint volt akkor ugyanis a magyarosításhoz szükséges okmánybélyeg ára. A Fleckensteinekkal távoli rokonságban álló Haugok voltak az ősei.

Anyám kérését apám megértően támogatta, s belegyezett a névváltoztatásba. „Nagy magyarok voltak!” - mondta egyszerűen apám, amikor a magyarosítás okáról valaki faggatta. „Gyermekeinknek már magyar nevük legyen!” - tette még hozzá. De mi legyen az új név? Apponyi Ernő leszek? Vagy Forró Ernő? „Isten ments! Elég volt! A múlt meghalt mindörökre!” - mondta anyám. - „Név kell, amely mögé lehet bújni!”

Azokban a napokban éppen Karinthy Frigyes Tanár úr kérem című könyvét olvastuk, és nagyokat nevtünk. A Rossz tanuló felel című fejezetnél tartottunk: „Pedig a rossz tanuló nagyon jól tudja, hogy nem lehet az jó, amit ő beszél. Hát akkor miért nem szól a tanár? Ez rettenetes. A hangja reszketni kezd. Egyszerre látja, hogy a tanár felemeli a noteszt. Erre elsápad, és szédítő gyorsasággal kezdi: A másodfokú egyenlet úgy származik az elsőből, hogy végig... Tanár úr kérem, én készültem.

- Polgár Ernő - mondja hangosan a tanár.

Mi ez? Már egy másikat hívtak ki? Övele végeztek? Mi ez? Álmodik?

- A másodfokú egyenlet... - kezdi újra, fenyegetően.

Polgár Ernő fürgén kijön, és a tábla másik végén már veszi a másik krétát.”

Ez az! Polgár Ernő! Ez lesz a jó! Nem stréber, nem ő jó tanuló, nem ő a rossz tanuló. Szépen csendben kimegy, és tud mindent. És elbújhat a neve mögé! Elbújhat a kitelepítések elől, a bosszúállások elől!

- Polgár... - ízlelgette apám a nevet - Polgár Antal. Nekem megfelel.

- Polgár Péter én lennék? - kérdezte bátyám. Tudtam, ő inkább a Forró választaná, s legszívesebben a sutba dobná az iskolatáskát, s nagyapám örökébe lépne. Talán csak sakkkészletéhez ragaszkodna.

- Se föld, se dicsőség, Péter - súgtam neki.

- Lesz. Majd visszaszerzem! - válaszolta. Fanatikus volt világegyetében. De azért megjegyezte: - Elfogadom, ha ti ezt akarjátok!

Pestre küldtük az okmányokat, s amikor az engedély megérkezett, nekem másnap biológiából a járási forduló után Baján, a megyei versenyen kellett dolgozatot írnom, s elfelejtettem a névváltozást bejelenteni, de a dolgozatra, ha már volt, az új nevemet írtam.

- Te nyerted meg, fiam a megyei versenyt - simogatta meg a fejem Harczi József. - A telefonüzenet Polgár Ernőnek szólt. A tanfelügyelő kísért Pestre egy hét múlva. A reggeli vonattal érkezik Bajáról, a peronon fog várni, és integet majd neked. Mondd el a szüleidnek!

Elmondtam. Anyám boldog volt. Megjegyezte: „Sikerült! A név már nem nomen est omen!”

Délután Haug Öcsi mászott át a kerítésünkön, ő sem az utcán közlekedett, és hozta a hírt, hogy törpék vannak a faluban. Lecsuktam a pianínó fedelét, az esemény megtekintése izgalmasabbnak ígérkezett, mint a Monschein-szonátát gyakorolni. A Bácsalmáson született két törpe a hozzánk közeli Árpád Mozgó előtt üldögélt egy padon. Kedvenc helyünk volt a mozi egyébként is, ahová az Éva presszó felül belógni is lehetett. Dáncsó bácsi, a jegyszedő sem szólt érte, mert ismerte szokásunkat. Jegyet mindig vettünk, s ha jó volt a film, akkor néztük meg még egyszer jegy nélkül. Sokan vették már körül a törpéket, Dáncsótól Prikidánovics Jancsi meg is kérdezte:

- Kéri most is a jegyet, Dáncsó?

A jókedvhez elég volt ennyi. A törpék vándorcirkuszban dolgoztak.

- Jól kerestek? - kérdezte tőlük Dáncsó.

- Igen sokat kértünk, hogy legalább a szükségeset megkapjuk.

- Az is valami - morogta Dáncsó.

Úgy bámultuk őket, ahogy vidéki ember először a négert. Törpék!... Apró termetű mesehősök voltak, akik, mint az óriások, egész népet alkotnak, hol barlangokban, hol meg az erdőben, vizekben tanyáznak. Lehetnek emberevők, nőrablók, másrészt viszont elég ártatlan lények, akik ijesztgetnek. Olykor kincseket őriznek, vagy éppen mesterségre tanítják az embereket. És a mesebeli gnómok is hasonlóan kistermetű lények, gondoltam Tili néninél, amikor a Holdfény-szonátát kellett játszanom, miközben a törpéket láttam magam előtt. Akik a föld alatt, a hegyekben vagy az erdőben laknak. Sokkal tovább élnek, mint az emberek, drágaköveket és nemesfémeket őriznek a föld mélyén, kiváló mesteremberek, akik varázsgyűrűt és kardot tudnak kovácsolni.

- Most nagyon szépen játszottad, Ernő - mondta Tili néni. Tökéletesen elvégezni valamit! - tanította. Keze oly finom volt, hogy ha négykezes közben érintette az enyémet, valósággal beleremegtem.

Szerelmes voltam, de még nem tudtam mi az.

*

1966-ban világsikert aratott Jancsó Miklós filmje, a Szegénylegények. Még az iskolában is hangsúlyozták, hogy a jó hírnév második örökségnek számít.

A biológiatanár a koponyacsontok illeszkedésének magyarázatába kezdett, amikor Ringo az ablakon kinézve csettintett a nyelvével:

- Micsoda formák, anyám! - De óvatos volt, tudta, hogy minden pillanatban leleplezhetik.

- A homlokcsontokra gondolsz? - kérdezte Caruso, aki otthon, a fürdőszobában operaáriákat énekelt, a bulikon pedig Beatles-t, Animals-t, Bee Gees-t. Életének csillapíthatatlan vágya volt, hogy Demis Roussos legalább egyik dalát elő tudja adni.

- Persze - vigyorgott Ringo, valamennyiünk keresztapja. A suliban ő találta ki a legjobb beceneveket. Nekünk és a tanároknak. Az orosz nyelv tanárát Ringo Bunkónak anyakönyvezte, s mint mindegyik névadás esetében: ennek is megvolt a magyarázata. Bunkó tanár úr egyházi iskolai kántortanító és kántor volt, amikor még nem Lenin és Marx képei dekorálták a tantermeket. Iskolánk zárda volt, a rend és a fegyelem fellegvára. Ebből nekünk a gyönyörű színházterem maradt, a színpad, ahol reflektorfényben fürdeni zenélés közben volt a legélvezetesebb. És még Bunkó tanár úr is maradt, a bunyevác származású kántor, aki délszláv nyelvismeretével képes volt arra is, hogy oroszul megtanuljon, a cirillbetűs hieroglifákat

hibátlanul írja és Tolsztoj, Csehov világnyelvét folyékonyan beszélje. Kezeit, ujjait pedig oly keményre edzeni, hogy aki tőle a fejére híres bunkójából egyet is kapott: az orosz nyelvtől elment a kedve. Óra előtt sokunkat felsorakoztatott a katedra előtt, és azt mondta:

- A nagy vacsorát a gyomor sínyli meg! A csínytevést pedig a fejetek!

És megkaptuk a bunkót, mindig egyet, nem túl nagyot, hogy azért ne fájjon túlságosan. A tanár úr megjegyezte:

- Az órát nem akarom ezzel félbeszakítani. Kiadom előre a jussotokat!

Németek, magyarok, délszlávok jártak az iskolába, a vasárnapi nagymiséken magyar, német és bunyevác nyelven imádkoztunk, hallgattuk a prédikációkat: ministrálni viszont latin nyelven kellett. Szüleink, nagyszüleink otthon is használták anyanyelveiket: még a gyengébb nyelvérzékűek is magukba szívták az idegen szavakat, a német és bunyevác identitást, s az oroszral is csak megbirkóztunk Bunkó tanár úr öröme.

Osztályfőnökünket Ringo Embernek nevezte el. Ember tanár úr Dávodon született, családjának mozgófilmszínháza volt. A némafilmek vetítésekor zongoristát alkalmaztak. Ember tanár úr is megtanult zongorázni, s amikor a színpadon leült a zongora mellé és játszani kezdett: mi mindent abba hagytunk, és szájtátva hallgattuk.

Később gondoltam arra, hogy Ringo csak azért nem hívta őt Claydermannak, mert Claydermann akkor még az iskolapadokat koptatta, mint mi.

Ember tanár úr pedig csak játszott, virtuóz improvizálásai közben peregtek előtte gyermekkorának némafilmjei: szerelmes jelenetek, majd drámai fordulatok, és felzaklató háborús képek. A mozikat, és mindent, ami magántulajdon volt, államosítottak. Ember tanár úr nem lett zongorista, de tanár sem. Érte meghaltunk volna.

Pengető tanár úr fizikát tanított, édesapja Baján volt főorvos, jól kereshetett, mert fiának a legdrágább gitárt, erősítőket és hangfalakat vette meg. Amiket nekünk aztán mindig kölcsön is adott. Ember tanár úrral zenéltek együtt azon alkalmakkor, amikor a tanárok tánc közben egymáshoz simulhattak, felfedezhették egymás rejtett testrészeit, s feledhették foglalkozásuk miatt kialakuló vagy eredendően létező idegbajukat. Ringonak vagy nekem szóltak e jeles összejövetelek előtt, hogy üljünk már a dobhoz: úgyis állandóan a színpadon szédelgünk.

Találkozóik számunkra erotikaórák voltak, melyeken mindig figyeltünk. Naplófőkönyv tanár úr, ki nézte volna ki belőle, volt a legjobb táncos. Úgy pörgette a tanárnőket, ahogy szokása szerint a naplót, s névsorolvasást tartott.

- Akit az istenek meggyűlöltek, azt pedagógussá tették - súgta Ringo.

Csak nekünk, bácskai születésűeknek volt természetes a nevek változatossága. Aradi, Letenovics, Jellasics, Marx - szódát árultak s nem olvasták a Kommunista Kiáltványt -, Oswald - nem állt rokonságban Kennedy elnök későbbi gyilkosával -, Prikidánovics, Schweibert - vitézi rangjukat Horthytól kapták - ...s a névsorból most csak szemelgettem. Naplófőkönyv tanár úr mindig kedvét lelta a teljességben. A kitelepítettek, kutyabőrösök pontos előneveit is tudta. Czuczor Gergely egyenes ági leszármazottainak, akik kertészkedéssel foglalkoztak, (anyámnak is csak tőlük lehetett kitavaszkodás táján palántát hozatni), Napkőfőkönyv tanár úr névsorolvasásain a tudós Czuczor megszólítás dukált. Jellasics áruló volt. Egyszer hozzám fordult és szomorúan kérdezte: „Ugye te nem tartasz engem árulónak?” Naplófőkönyv tanár úr velem kapcsolatban azt a megoldást alkalmazta, hogy egyszer anyai, máskor apai ágon adta közre családfa-kutatási ismereteit.

Bárót, grófot, vagyontalant számon tartott. Herceg nem volt. Elment a plébánia irattárába, s képes volt utánanézni, hogy a Czeplédi csak Cegléd. A fiút pedig minden matematika óra

előtt lefokozta. Aztán Naplófőkönyv tanár úr ott ütötte fel a naplót, ahol kinyílt, s a táblához hívta áldozatát, aki akkor úgy vergődött a feladat megoldása közepette, mint a szabad szárnyaláshoz szokott rovar a pók hálójában. Karinthy ismerte ezt az érzést.

Lélek tanár úr irodalomóráján kérdezte Ringótól: „Olvastad-e édes fiam a Tanár úr, kéretem?” „Nem, tanár úr! Én matematikaórákra járok.” Boncmester tanár úr, aki az emberi test apollói tökéletességét másodpercek alatt szedte darabokra, s azt várta tőlünk, hogy megnevezve, részenként össze is rakjuk. Most is Miska mellett állt, s a csontváz koponyacsontjait sorolta. Legutóbb is úgy átélt mindezt, hogy Miska recsegve rádólt. Ringo ébredt fel az első sorból a zajokra, leemelte Miskát Boncmester tanár úrról és megszólalt: „Csak óvatosan a Miskával, tanár úr!”

Ringo ezek után a kivételezettek közé tartozott, hozhatta, vihette Miskát. A szertár felelőse lett. Biológiából más teendője már nem volt. Miskára vigyázott, Boncmester tanár úr fel sem szólította.

*

- Nézd, Lennon! - fordult felém Ringo.

- Aha - makogtam -, csakis őt nézem.

Zsuzsi éppen bemelegített az ablak előtt, s mi szájtátva néztük alma keménységű, vénuszi melleit.

- A bimbócskái úgy dagadnak a tornadressz alatt, mint a keltbukta - mondta Ringo nagyokat sóhajtva.

Zsuzsi mindkettőnket megbabonázott. Tündöklő szépségű Psyché volt számunkra, s a szerelembeesés gyötrelmei, mint Cupidót kínozták, sebeztek bennünket is a nap minden lassan mozduló percében. Bármire képesek lettünk volna érte. Ötletemre, hogy a lányok tornaóráján szabadon kukkolhassunk, Ringo az ablak melletti padba kérte átültetésünket azzal az indokolással, hogy Miskát jobban szemmel tarthassa. Boncmester tanár úr a megindokolt kérelmet azonnal támogatta.

A határszéli kisvárosban akkoriban a koedukált nevelés még korszerűtlennek bizonyult, így fordulhatott elő az a sajnálatos helyzet, hogy amíg a lányok tornaórán viháncoltak, gyönyörű testecskéikkel tündököltek, nekünk biológiát kellett tanulni. Ringo beadványban tiltakozott érdekképviseleti szervünknel, az úttörőszövetségnél, ahonnan postafordultával érkezett a válasz: „Pajtás, neked most az a feladatod, hogy tanulj!”

Így csak bámulhattuk a lányokat, a legutóbbi időben csakis Zsuzsit. Szerencsések voltunk, mert Zsuzsi gimnazista bátyám iskolatársának húga volt, így a gimnazista úrfik társaságához csapódva néha együtt lehettünk imádott istennőnkkel.

Tanultuk is, hogy Zeusz igyekezett békességet teremteni a titánok között. Este éppen moziban voltunk, Ringo szorongatta Zsuzsi bal kezét, én a jobbot.

- Lehetetlen - fortyant fel Ringo -, hogy ne tudjon dönteni!

- Képzeld, ha mellettem döntene!

- Akkor inkább ne döntsön! - válaszolta salamoni bölcsességgel, és ebben maradtunk. Ebéd után, szokásunk szerint, felmentünk a színpadra. Ringo fergeteges dobszólóval indított. Caruso torkát köszörülte, én bekapcsoltam az erősítőket és az orgonához ültem. Lassú számot kezdtünk játszani, úgy emlékszem Bee Gees lehetett. Észre se vettük, hogy összegyűltek a tinik. Zsuzsi feljött a színpadra, állt ott egy ideig, aztán homlokon csókolta Ringo-t, majd engem, és szó nélkül elment. Ringo olyan izgalomba jött, hogy szakadni kezdett róla veriték.

Még az is megfordult a fejemben, hogy lemondok Zuzsáról a javára, de rögtön el is vettem az ötletet, mert megvilágosodott bennem, hogy itt csakis Zsuzsi dönthet.

Nem játszottunk sokáig, mert kiégett az egyik biztosíték. Elindultunk a boltba. Ringo végig csendben volt, egy szót nem lehetett kihúzni belőle. Caruso sokáig válogatott az üzletben, Ringo meg csak állt bambán a pult előtt, mint a hóember az iskolaudvaron. Kint az utcán végre megszólalt:

- Elloptam egy trafót - vette elő a transzformátort a zsebéből. - Jó lesz az erősítőhöz.

Caruso elsápadt, majdnem összeesett. Réműlete nem is volt megalapozatlan: a kisvárosban ugyanis mindenkit ismertek. Ha kitudódik ez az egész, nekünk befellegzett. Egy kisvárosban, ha valami történik, már nem titok. Mindenki szemében és szájában van már. A Vízözön iszonyata következhet. Caruso már látta maga előtt a menekülő Noét akinek bárkájára felkapaszkodunk.

- Miért csináltad?! - kérdeztem.

- Nem tudom. Elkapott a vágy, hogy megtegyem.

Caruso addig hisztizett, amíg vissza nem mentünk a boltba. Alibiként vettünk még egy biztosítékot. Caruso megint sokáig válogatott, világéletében ilyen pepecselő volt. Ringo közben mint egy profi, kinyitotta még egyszer a vitrint, és visszalopta helyére a drága transzformátort. Caruso a megrázkódtatások után berekedt, napokig nem is énekelt. Ringo-t aztán egyre gyakrabban kapta el a vágy és lopnia kellett valamit.

Zsuzsi sokáig vívódott. Végül egy harmadik megoldást választott: Döngető mellett kötött ki. Döngető tíz méterről, nekifutásból, teljes erővel volt képes fejével a táblának rohanni. Remegtek a falak. Nem akartunk hinni a szemünknek.

*

Mindenkinek meg kell adni a magáét. A falusiaknak legalább a cirkuszt. Hatalmas sátor építettek, s már ehhez fogható sem lehetett korábban Bácsalmáson látni. A ketrecekben fogva tartott medvék, leopárdok, oroszlánok és tigrisek csodának számítottak!

Este a porondon a medvék táncoltak. Egyikük pörgött is, forgott is a nézők előtt, mint az állat-eposzok, mesék, történetek, dalok, hiedelmek és ráolvasások egyik fő szereplője. Megelevenedtek képzeletemben az ókori kelet ünnepi menetei, amelyek „állatkíséretében” a leírások szerint a medvének az „állatok királyával” együtt kitüntetett szerep jutott. Számos hagyományban a medve meghaló és feltámadó istenként, nemzetségi ősként, kultúrhősként, gyógyító szellemként, az alsó világ uraként, sámán segítőtársaként: állatemberként. „A görög mitológiában egy nimfa változott nőstény medvévé, később Zeusz fölvitte magához az égbe, s belőle lett a Nagy Medve csillagkép” - súgta fülembé dr. Hrubai Endre káplán, aki afféle házitanítómm lett.

Kiemelkedett az állatok között a leopárd. Megtudtam, hogy mitológiai alakja a Földközi-tenger keleti partvidékének széleskörűen ismert volt. Az ókori hettiták szerint az istenek állata, a szent királyi állatkertben élt, a termékenység női szimbóluma volt. Homérosz is beszámolt leopárd- vagy párducbőrös hősookról.

Az állatok királya tűzkarikákon ugrált keresztül. Vagy ült a helyén méltóságteljesen. Érthetővé vált, hogy számos afrikai, nyugat-, dél- és kelet-ázsiai nép mitológiájában és folklórájában az oroszlán a legfelsőbb isteni: képesség, hatalom és nagyság, s egyben a Nap és a tűz szimbóluma. Megértettem, hogy az antik kulturális hagyományokra miért jellemző, hogy az oroszlán alakja az egyik legfőbb jelkép. Az oroszlán őrizőként is szerepel az ókori

egyiptomi királlysírokban és palotákban. A cirkusz sátra asszír és babiloni templommá, indiai és kínai pagodává, buddhista szentéllé változott, amelynek bejáratát oroszlánszobrok őrzik.

- Küldesz tudósítást erről is? - kérdezte Hrubaiány. A tisztelendő úr a Petőfi Népére gondolt. A megyei napilap egyik újságírója iskolánkban néhány jobban fogalmazó gyereket ültetett le az igazgató szobájába, és egy elénk tett vázáról íratott velünk dolgozatot. Tudósítónak aztán engem választott.

- Még nem tudom, hogy írok-e - feleltem a tisztelendő úrnak.

- A tollforgatók vagy tanítanak, vagy gyönyörködtetnek, vagy az élet élvezetes és komor oldalát festik le. Bármit is mondasz: légy rövid, hogy az érdeklődők megértsék, a kitarók pedig megtartsák.

- Értem - de inkább a tigrist figyeltem, mely inkább az állatok királya, az erdő ura számos felfogásban. Dél-Kelet-Ázsiában a hegyek és barlangok szellemeként is ismerik. Kínában nemcsak az állatok királyát tisztelték benne, hanem a démonok, közelebből a betegség-démonok rettegett ellenségét is.

Szerettem az iparosok műhelyeit is, mert éreztem, hogy a tisztességes munka nyugalmat ad. És mindenki a maga mesterségéről szeretett beszélni! Tüzből fakadt a fény Papp Ernő műhelyében. A kovács olyan ember volt, akinek a szeme elárulta a jó és a rossz gondolatokat.

Patkót formált kalapácsával az üllőn. Az a mese jutott az eszembe, amelyik a Nap és más égitegek keletkezését úgy írta le, hogy egy híres kovácsmester szerelmével üldözött egy szép lányt, akiről nem tudta, hogy a nővére. Tüzes aranybuzogánnyal addig üldözte, míg mind a ketten meg nem haltak. A buzogányból kipattanó szikrák csillagokká lettek, a kovácslegény Nappá, a leány pedig Holddá változott. A legény (a Nap) még most is üldözi az égen szerelmét (a Holdat).

A patkóról lepattanó vörös szikrák elolvadtak a sötétben.

- Most lehűtöm, újra hevítem, és kalapálom - mondta a kovács. A felnőtt bármit is tud, meg akarja osztani a gyermekkel. Így jelöli ki helyét a felnőttek között, még ha maga is gyermek. A műhely olyan volt, mint a Velázquez elképzelte és megfestette Vulcanus kovácsműhelye. Vulcanus a római mitológiában a pusztító és tisztító tűz istene volt, megfelel a görög Héphaisztosznak, noha Rómában nem mutatható ki kapcsolata a kovácsmesterséggel.

Nyilvánvaló, hogy a kovács természetfeletti alkotóerővel megáldott lélek, aki isteneknek fémekből nemcsak akármilyen szerszámot tud készíteni, hanem varázserejű fegyvereket is. Akhilleusz pajzsát Héphaisztosz készíti, ő a tűz őrzője is: Prométheusz tőle lopja el, hogy átadja az embereknek.

A kovácsot patkójáról, a fát gyümölcséről ismerjük meg - mondta Leszek úr, amikor Papp Ernő patkója pontosan illeszkedett a ló lábára.

Stábl János kárpitós műhelyében nagy türelemmel dolgozott mindig. Mintha a ló farkából a szálakat egyenként húzta volna ki. Kedvemre való volt segíteni neki. Egyszer rosszul feszítettem az anyagot:

- Farkánál tartod az anyagot? - nézett rám.

Műhelyében légyfogók lógtak, s azokra ragadva vergődtek a szentelen és piszkos rovarok, melyeket már az ókori zsidók tisztátalannak tartottak, Salamon templomában sem tűrték. A legyek terjesztette járvány tette néptelenné Levantét, s tömeges előfordulása alapján a bibliai hagyomány a legyekhez hasonlítja az asszír vagy egyiptomi hadakat. Az iráni népek a halál-démont undorító döglégynek képzeltek, amely az emberhez halála után jön el lelkéért, s testének bemocskolása végett. Rómában, Hercules templomában légyűző áldozatokat végeztek.

1967-ben meghalt Kodály Zoltán, a század nagy magyar zeneszerzője, akinek galántai kórusában anyám is énekelt. Ebben az évben látogattunk el először Edit kíséretében anyám szülőföldjére, Vágára, melyet a történelmi Felvidékkel együtt Csehszlovákiához csatoltak.

Ez hát a Vág! Mely anyám álmait köti össze gyermekkorával? Szent folyó, mint a Mekong, a Gangesz, a Tigris, az Eufrátesz, a Volga, a Zambezi, a Missisipi, az Amazonas és sok más folyó? Mint a görög mitológiában Ókeánosz, a világ legnagyobb folyója, mely körülöleli a földet és a tengereket, otthont ad az isteneknek, és belőle erednek minden vizek, közöttük a folyók is? Anyám álmaiban ez a Vág bizonyosan. Ahol hattyú úszik. Léda szépségétől elbűvölt Zeusz villámisten hattyúvá változott. Gyakori a hattyú átváltozása leánnyá és a leányé hattyúvá.

Aiszkhülösz és Cicero is formába öntötte az antik legendát a haldokló hattyúról, amely halála pillanatában szárnyra kel az ég, a Nap felé, s dalban adja ki a lelkét. A hattyú alakja a költőnek, dalnoknak, a költészet magasztosságának is jelképe - mondta már otthon Hrubaiány tisztelendő úr. Igazat kellett adnom Leszek úrnak, aki a plébániára jövet kérdezte tőlem:

- Hová mész, fiam?

- Latin órára.

- Tiszta forrásból tiszta víz folyik - felelte.

- Jótól jót tanulni - vélekedett anyám. Hrubaiány tisztelendő, aki a párizsi Sorbonne teológia hallgatója volt, a latin szavakat úgy próbálta belém sulykolni, hogy mindig elmondta a megtanulandó szó latin, francia, angol és német megfelelőjét is. Nem egyszer volt vacsoravendégünk, s engem egészen elbűvölt ott, abban a kisvárosban senkiéhez sem mérhető műveltségével.

- Lehetetlenre senki sem kötelezhető, de ahány nyelvet megtanulsz, annyi ember leszel - mondta Hrubaiány. Nem szerette a túlságosan törtetőket, azokat, akik elhamarkodott ítéletet mondanak, melyeket hamar megbánnak. Egyről ismerni meg valamennyit, tartotta a békepapokról, akik közé nem tartozott. „Inkább viseljük el a jogtalanságot, semhogy másnak hasonlót tegyünk” - vélekedett Cicero nyomán. Szívesen foglalkozott velem: „Tanítva tanulunk” - idézte Senecát. Világosan tudta, hogy mit akar mondani, és ahhoz a szavakat is mindig megtalálta. Nem újat, de újszerűen adott elő mindent. Könyvtárszobájában mintha a halottak halhatatlan lelke szólalt volna meg. Kis tábla lógott a polcon, felirat volt rajta: „Úgy tanulj, mintha sohasem halnál meg és úgy élj, hogy mindig gondolj a halálra.”

- Az atya valami nagyobbra született!

- Az ember szolgál, ahol kell - válaszolta. Óra előtt megivott egy pohár bort. Meggyőződése volt, hogy a mértékkel fogyasztott bor élesíti az elmét, a mértéktelenül fogyasztott pedig elveszi az ember eszét.

Lelkem mélyébe rejtettem minden szavát. Két kézzel kell megragadnom az alkalmat, hogy gyermekként tudósítója lehetek a Petőfi Népének.

- Mosd le a bűneidet, ne csak az arcodat! - szólt hozzám. - A jó író elítéli azt, ami elítélendő, de nem gyűlöli.

A latinok bölcsességéből adott át nekem valamit. Azt, hogy mielőtt belefogok valamibe, jól gondoljam át. És a Cicero megfogalmazta sarkalatos erényeket is elsorolta: okosság, igazságosság, lelki erősség, és a mértékletesség.

Ha lett volna, gyémántvésővel örökre felvéstem volna a szavait. Megértette velem, hogy minden komoly munkához szorgalmas előkészületre van szükség, s legyen az ember bármilyen nagy tudós is, a tanulással soha ne hagyjon fel.

Ő igazából művész volt, akinek a hazája a nagyvilág. A tudás, a lélek művésze. Költő, a közösség isteni rangra emelt emlékezetének és a rendkívüli látomásnak a megszemélyesítője volt a szememben. Olyan, mint a bibliai Dávid, aki lantjátékával nyugtatta meg Sault, amikor annak nem hagyott nyugtot a gonosz. Mint Orpheusz, aki elbűvölte az állatokat, fákat és sziklákat, olyan, mint Assisi Szent Ferenc, aki állatoknak és madaraknak prédikált.

*

1968-ban a népi demokrácia hadseregei megszállták Csehszlovákiát, magyar katonák vonultak be a egykori történelmi magyar területekre.

- Rossz fa nem hozhat jó gyümölcsöt - jegyezte meg Hrubaiány tisztelendő. - Az emberek már csak olyanok, hogy másképp beszélnek és másképp cselekszenek. De mi tartózkodjunk a rossztól, és viseljük a nehézségeket.

Nyolcadikos voltam, és el kellett döntenem, hogy felvételizzek-e a budapesti konzervatóriumba vagy a helybéli Hunyadi János Gimnáziumba jelentkezem.

- Jól teszed, ha a tudományt többre becsülöd az élvezetnél. Halaszd el a döntést, a kis halogatás nagy előnyökkel jár. Egy biztos... Ovidius igazsága... „Jól él az, aki okosan visszahúzódik”...

Hrubaiány, mivel nem volt felesége, olyan volt, mint egy égi lény. Korán kelt, szerinte a hajnal volt a múzsák barátnője. Arra tanított engem is, hogy a szívós munka minden akadályt legyőz, és a csepp majd kivájja a sziklát. De mindig másért kell élnem, ha valóban magamnak akarok élni. És ha magasra akarok jutni, meg kell tanulnom szolgálni.

Olyan ember volt ő, aki azt vallotta, hogy ha nem gyakorolják, a kiváltság megszűnik, főleg a tudás. Az emberek úgy élnek, hogy holnap, holnap és mindig holnap; ezzel a halogatással kicsúszik kezükből az élet! A kiváló férfit a Múza nem engedi meghalni - tanította.

Végül a gimnáziumot választottam. A szenvedő Jób szavai jutottak eszembe: „Isten adta, isten elvette”.

A gyermekkor szabadságát véglegesen.

*

Apám halála után újra ellátogattam az elveszett Éden helyszínére, mert Bali szigetén a vidámság megszépít minden embert, aki természeténél fogva szereti az újdonságokat és az utazást.

Balin minden művészet a természet utánzása. És a vörös égalja másnapra mindig derűs időt ígér. A szigeten a hindu szentélyek, a teraszos művelésű rizsföldek, kókusz- és banánfák, mangófa, tűzfák, színekben pompázó virágok földje: vulkanikus hegyekkel, zöldellő völgyekkel. Ulu Watu hindu templom együttes az Indiai-óceán partján dacol az idővel, sziklára épült főtemplomának lépcsőin kapaszkodnak fel az áldozati ételeket, virágokat fejükön cipelő hívők és a bejáratnál száriba öltöztetett turisták. A párás klímától dús trópusi erdők között emelkedő ódon hindu épületek belső udvarain a helybeliek szakrális tárgyakat készítenek, az utcákon barong táncot járnak, s elűzni vélik a rossz szellemeket, akik a tenger felől érkeznek.

A jó lelkek a hegyekben lakoznak, s zajlik a lelkek tánca.

Bácsalmási gyermekkorom valamennyi szereplőjével?

A szerzőről:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Polgár_Ernő

Polgár Ernő író, dramaturg

1954. január 27-én Bácsalmáson született

Családi adatok:

Szülők: Polgár (Csupity) Antal, Forró Margit. Nős, Cserényi Rita (1995). Gyermekai: Orsolya (1984), Péter (1990), Liza (2003).

Bácsalmáson végezte el általános és középiskolai tanulmányait, 1972-ben érettségizett a Hunyadi János Gimnáziumban. Könyvtárosi, majd dramaturgiai szakirányú tanulmányait követően könyvtáros, 1979-től a Madách Színház dramaturgja, 1997-98-ban a Színház és Filmművészeti Főiskola tanulmányi vezetője volt. „Gyermektudósítóként” kezdett írni a Petőfi Népe nek. Az „Albérőrsors” c. feltűnést keltő irodalmi szociográfiáját 1975-ben a Budapest folyóiratban közölték. 1981-ben MTA-, 1994-ben Soros-, 1998-ban Pro Renovanda Cultura Hungariae-ösztöndíjas. 1998-tól szabadfoglalkozású író. 2000-2003-ban a Blue Shop Online galéria és digitális kiadó vezetője. A www.hun-info.hu online hírügynökség felügyelő bizottságának elnöke. 2002-től kilépéséig a Magyar Írószövetség Próza Szakosztályának elnöke, 2004-től a Szépírók társasága tagja, programvezető. 2006-tól a XIII. kerület önkormányzati képviselője, a kulturális bizottság tagja.

Szülőhelyét önzetlenül segítő magatartását több alkalommal bizonyította. Kiemelkedő helytörténeti feldolgozás a bácsalmási gettóról írt szociográfiája, amely 1992-ben, 2. bővített kiadása 1997-ben jelent meg, s megjelenése óta sok ezren olvasták. Közreműködője, segítője volt 1997-ben a felvidéki magyarok Bácsalmásra telepítésének 50. évfordulója alkalmából rendezett emléktáblaavatási ünnepségnek és A felvidéki magyarok Bácsalmásra telepítésének igaz története című könyv megjelenésének. 2005-ben *Bácsalmás Városért* kitüntetésben részesült.

Ugyancsak 2005-ben, pályája 30. évfordulóján a Nagy Lajos Irodalmi és Művészeti Társaság elnöksége *Nagy Lajos-díjat* adott át az írónak, aki az Egy asszony második élete c. sajátos műfajú tényregényével, a Sárga csillagok nyomában (Gettó a Délvidéken) c. szociográfiájával, Az istenek szigete c. regényével, A Szent István parki fák, a Halálos csók című novellásköteteivel és más műveivel érdemelte ki a díjat - hangsúlyozta laudációjában Molnár Géza, a Társaság tiszteletbeli elnöke. 2007. augusztus 20-án a MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND LOVAGKERESZTJE kitüntetésben részesült.

Főbb művei: Hullámsír, Hazatérők, Ady (drámák, 1983), Túl az Egyenlítőn (dráma, 1985), Randevú Bangkokban, Elítéltek, Tűzjárók (drámák, 1991), Isten madárkái (film, 1994), A sárga csillagok nyomában (szociográfia, 1992), Légy a feleségem! (elb., 1994), A Philemon fedélzetén a világ körül (1994), Lótuszvirág (Távol-keleti történetek, 1994), A sárga csillagok nyomában - Gettó a Délvidéken - 2. bőv. kiadás (1997), Egy asszony második élete (regény, 1997), Szerelmek (regény, 1999), A Szent István parki fák (elb., 2000), Színészek és színésznők bővületében (esszéregény, 2000), Civilizációk nyomában (kult. tört., 2001), Az iszlám világ titkai CD-ROM (kult. tört. 2001), Az istenek szigete (regény, 2002), Tengerek és szárazföldek bővületében (Digitális kiadás, esszé, 2002), Káma szolgája (regény, 2003), Halálos csók (elb., 2004), Hogyan lettem anya (regény, 2005), A kultúrák eredete és ősképei (Bevezetés a mítoszok és a szimbólumok világába, kult. tört. 2005), Kleopátra vitorlása (2006), Egy asszony második élete 4. kiad. (2006), Nomádok vágója (elb., 2007), Az iszlám világ titkai (2007).

Információk: www.szepiroktarsasaga.hu

https://en.wikipedia.org/wiki/Erno_Polgar

https://it.wikipedia.org/wiki/Ernő_Polgár

https://de.wikipedia.org/wiki/Ernő_Polgár

